

Somogyi Haroldné

A kecskeméti zsidók részvétele az 1848–49-es szabadságharcban

Bevezető

Ebben az évben emlékezünk meg az 1848–49-es szabadságharc bukásának 150. évfordulójáról. Szakdolgozatom is a 150 éve zajlott eseményekhez kapcsolódik, a kecskeméti zsidók szabadságharcban való részvételéről szól.

Mielőtt a konkrét témára térnék, bemutatom, mikor és hogyan költöztek be Kecskemétre a zsidók. Röviden a magyarországi zsidóság 1848–49. évi helyzetével is foglalkozom, hogy ők hogyan reagáltak a forradalmi eseményekre. Ezt azért is tartom fontosnak, hogy látható legyen: a kecskeméti izraeliták mennyire hasonlóan gondolkodtak az országban élő hitsorsosaikkal.

I. Kecskemét. Zsidók betelepődése a városba, helyzetük a XIX. század első felében

Kecskemét – Petőfi hírhős városa, Jókai Mór „puszták metropolisa” – Pest és Szeged között félúton, a Kiskunság közepén helyezkedik el.¹ A főteret, „amelyet a középpontban sugárszerűen összefutó országutak alakítanak ki, ... egyik végében áll a nagy mészárszék, másikban a városi kocsmá és az Arany Sas fogadó, s a közepében boltok közé fogva a ferencesek és a reformátusok temploma.” A barátok templomához egy kolostor is csatlakozik. „A tér délnyugati végében hatalmasan magaslik el a klasszicizáló késő barokk Nagytemplom.” Egyik oldalán a plébánia áll, a másikban pedig az egyemeletes alacsony óratornyos városháza.² A város környékét „... szélteben-hosszában szőlők és fültetvények borítják; ezeken túl vannak a mezők, amelyeket részben gabonatermesésre, részben kaszálóknak és legelőknak használnak.”³

Kecskemét egy 1368-as oklevélben szerepelt először mezővárosként. 1832-ben sikerült Kecskemétnek megváltania hűbéri terheit a földesúri függés alól, ezzel felszabadult, de a szabad királyi város címet nem sikerült elnyernie.⁴

Kecskemétnek 1840-ben 40 000 lakosa volt, Pest és Debrecen után kiterjedését és népességét tekintve az ország harmadik legnagyobb városa. Településszerkezetét még a középkorban a mezőgazdaság és az állattenyésztés igénye alakította ki.⁵

Kecskeméten zsidók a XVIII. század első felében csak ideiglenesen tartózkodhattak, csupán országos vásárok idején volt szabad megfordulniuk a városban.⁶ A városi tanács később hajlandó volt zsidókat befogadni, de a befogadás alapja csak a hasznosnak ítélt bőrvásárlás volt.⁷ 1744-ben kötött szerződést a tanács Hersli Bernát, Lehel Márk, Hersli József, Mandli Lehel óbudai zsidókkal.⁸ 1799-ben pedig Schweiger Salamonnal, Schweiger Mártonnal, Mojzes Ferencsel kötöttek szerződést, ami erősítette a Schweiger család pozícióit Kecskeméten, akiknek mind gazdasági, mind hitközségi tevékenysége jelentős volt.⁹ A XIX. században a Kecskemétre bevándorló zsidók nem ütköztek akkora ellenállásba, mint a nyugati megyékben, a tanács a betelepődési engedélyek adásakor a város gazdasági helyzetének javítását, tőke behozatalát várta tőlük. A beköltözők 60%-a Pest-Pilis-Solt

vármegyéből származott, 28%-uk északról, 9%-uk északnyugati, nyugati irányból telepedt le.¹⁰

A tanács a zsidók betelepedésére nézve az 1799-es szerződést tekintette mértékadónak, és tiltották a vidéki zsidók Kecskeméten való tartózkodását – a vásárok és juhnyírás idejét kivéve.¹¹ A befogadott zsidókat pedig érdekeltté tették a többiek felkutatásában, feladásában. 1812-ben a tanács kiadott egy olyan rendeletet, amely alapján csak azok a zsidók lakhattak és bérelhettek házat a városban, akik a város pecsétjével ellátott hivatalos okmánnyal rendelkeztek. Akik pedig kitiltottakat rejtgettek otthonukban, azokat 24 botütéssel büntették, az engedély nélkül szállást adó gazda 12 forint bírságot volt köteles fizetni, és a nála lakó zsidót 12 botütésre ítélték.¹²

A Kecskemétre telepedő zsidók nagy része bőr- és gyapjúkereskedelemmel foglalkozott. Megengedett volt számukra borkimérés is. 1831–1837 között a zsidók egyeduralma érvényesült a mézszárséktartás jogában is. Földet is bérelhettek, bekapcsolódhattak a fa-, bor- és gabonakereskedelembé is.¹³

1820-ban Schweiger Márton hitközségi előjáró olajmalmot állított fel. 1829-ben Csillag Márton épített olajsütő- és árpakásamalmot.¹⁴ 1846-ban a helyi zsidó kézművesek társulatát szerveződtek. Tagjai voltak: két tímár, két szobafestő, két pipareszelő, egy szűcs, egy bádogos, egy cipész, két sipkás és egy üveges.¹⁵

1820-ban Braun Gábor volt a hitközség rabbija, Pollak Kelemen a sakter (a metsző, aki az állatok rituális előírás szerinti levágását végezte¹⁶), Leitner Jakab harangozó. 1823-ban állítólag már „rendes templomuk volt”.¹⁷ Kecskeméten minden vallásnak és felekezetnek lehetősége volt a város közepén templomot, imaházat építeni.¹⁸ A mai Szabadság tér és a Wesselényi utca közötti területen épült fel az egyszerű klasszicista stílusú zsidó templom, amely kb. 100 fő befogadására volt alkalmas.¹⁹ 1828-ban alakították meg a chevrat.²⁰ A chevra olyan zsidó egyesülés, amely a zsidó hittudományok művelésére és jótékonyosság gyakorlására szolgál.²¹

Azok a zsidók, akik a kereskedelemből, vagyonszerzésből kiszorultak, még inkább kötődtek a törvényekhez, az ortodox vallási szokásokhoz. Azonban a kereskedelemben egyeduralmat szerző zsidók, akik meggazdagodtak, nemcsak a gazdasági életben akartak vezető pozíciót betölteni, hanem a hitközség vezetését is a kezükben akarták tudni. Ők sokkal inkább hajlottak az új rítus felé.²²

1840. december 28-án határozta el a hitközség, hogy egy nyilvános zsidó hitközségi iskolát hoznak létre. Az iskolában négy tanító dolgozott: a vallástanító, a magyar nyelvi tanító, a német nyelvi tanító és az elemi iskolai fiú- és leánytanító, aki írást, olvasást, számolást tanított. A hittant 1846-ig iskola igazgatója, a hitközség rabbija, Ascher Énoch tanította.²³ A tanítás nyelve főleg a német volt.²⁴ Az 1840-es években többször is ellentétek nyilvánultak meg a hitközség és az iskolai előjáróság között a vallásújítástól, vallásszakadástól való félelem miatt. Például a közimádkozással kapcsolatosan merültek fel problémák. Mivel a zsidó iskolások számára kis szobák voltak fenntartva tantermekként, a közimádkozást (ami imádkozás, éneklés, vallási szertartások tanulásából és gyakorlásából állt) egyszerre több osztálynak tartották a hitközségi gyűlésteremben, ahol elfértek. Azonban a hitközség néhány tagja ezt nem tartotta helyesnek, meg akarták szüntetni, mert az új rítus behozatalától, új templom építésétől félték. Az iskolai előjárók az ügyet úgy oldották meg, hogy megmagyarázták: Pesten, Budán és több jelentős hitközségnél is így van, így készülnek fel az iskolásokkal a valódi istentiszteletre. Az érvelés meggyőző volt, mert továbbiakban

nem okozott gondot a gyűlésterem felhasználása oktatási célokra.²⁵ Problémát azonban nemcsak a közimádkozás jelentett, hanem az is, hogy több izraelita zugiskola is működött a városban.²⁶

1846-ban Fischmann Simon Henrik lett a hitközség rabbija és az iskola igazgatója. A fiatal rabbi – mindössze 25 éves volt – nagy tekintélynek és népszerűségnek örvendett. Fischmann Simon a magyar nyelv és történelem tanítására nagy hangsúlyt fektetett, amiért a zsidó iskolába keresztény szülők is járaták gyermekeiket.²⁷

Fischmann Simon Henrik 1821-ben született Miskovicban, Csehországban. Édesapja szintén rabbi volt, akit az 1830-as években a miskolci hitközség hívott meg főrabbinak. Fia evangélikus gimnáziumba járt, utána a nikolsburgi teológiát végezte el. Katolikus állami gimnáziumban bölcsészeti tanfolyamra is járt. 1846-ban választották meg Kecskeméten főrabbiná. Mindenki tetszését megnyerte. 1879-ig szolgált Kecskeméten.²⁸ A rabbiról a Kecskemét című folyóirat 1879-ben ezt írta: „...bár gyakorlatilag nem tudta annyira elsajátítani nyelvünket, hogy szónoklataiban ezt használhatta volna, de elméletileg egészen sajátjává tette, sőt ahol lehetett és tehette, az isteni szolgálatban is a magyar nyelvet tette előtérbe...”²⁹

A kecskeméti zsidó közösség a betelepedéstől a szabadságharc kitöréséig eltelt évtizedek alatt létrehozta intézményeit, kialakította hitéletének kereteit.

II. Zsidók a forradalom és szabadságharc idején

1848. március 15-én Pesten a fiatalság vezetésével győzött a forradalom. A márciusi ifjak a cenzúra engedélye nélkül kinyomtatták a 12 pontot, a Nemzeti dalt, kiszabadították Táncsics Mihályt börtönéből, megindult a nemzetőrség megszervezése. Ugyanazon a napon az országgyűlés küldöttsége Bécsbe utazott a királyhoz az átalakulást sürgető feliratával.¹

1848. március 17-én a „magyarországi és erdélyhoni zsidók képviselete” nevében Kunewalder Jónás a hazai zsidókhoz egy kiáltványt fogalmazott meg, amelyben üdvözölte a forradalmat. A kiáltvány a 12 pont hatására született, annak a negyedik pontját emelte ki: törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben. Kunewalder a 12 pontot Pozsonyba vivő küldöttségnek is tagja volt.² Még 1848 tavaszán családjával keresztény hitre tért. Őket sokan követték az átkeresztelkedésben.³

A zsidók a forradalmi eseményekhez való csatlakozását megakadályozta az, hogy több nagyvárosban pogromhangulat alakult ki velük szemben. A népi antiszemitizmus különböző forrásokból táplálkozott. Vallási irányú táptalaja az volt, hogy a zsidókat Jézus gyilkosainak tartották, akik keresztény gyermekek vérének fogyasztói. Ennél egyre hangsúlyosabbá váltak az anyagi érdekek. Például, a céhes kézműveseknek egy-egy szakmán belül egyre nagyobb konkurenciát jelentettek a kontár zsidó iparosok. A kereskedelemben is alulmaradtak a régi kereskedőtestületek tagjai az izraelita kereskedőkkel szemben. A városi szegénység antiszemitizmusának felszításához alapot az 1846–47-es évek éhínsége szolgáltatott. Az élelemhiányért a zsidó gabonakereskedőket okolták. Az antiszemitizmus oka tehát a feudális társadalom szembenállása volt a kapitalista társadalommal és annak értékrendjével, ahol a haszonszerzés a célja az embereknek. Elítélték a zsidók kereskedelmi, iparos, pénzügyleti tevékenységét. A népvezérek hangosan nyilvánították ki a zsidókat minden baj forrásává, mondván: a zsidó spekuláns veri fel a gabona árát, a zsidó szabó olcsó árai miatt nem tudja jobban megfizetni legényét a céhbeli konkurense, a zsidó kocsmáros csábítja pálinkaivásra a parasztot, ő erőlteti rá a pénzét nemesifjakra uzsorakamat fejében.⁴

Március 19-20-án Pozsonyban voltak az első tüntetések a zsidók ellen. A város lakói petíciót fogalmaztak meg, amelyben követelték a pozsonyi zsidók kiűzését, a házalás betiltását, a helyi hírlap zsidó szerkesztőjének lemondását.⁵ Kijelentették, hogy ők már az 1840:XXIX. tc. óta sérelmezik, hogy „a zsidók bent laknak a városban, sőt boltot is nyithattak!”⁶ Március, április folyamán Sopronból, Pécsről, Székesfehérvárról, Szombathelyről is ki akarták utasítani a zsidókat. Székesfehérváron meg is kezdték a békés kiköltözést.

A kormány a pogromok ellen április 3-án rendeletet adott ki a zsidók jogainak tiszteletben tartásáról. A rendelet kinyilvánította, hogy az izraeliták jogállásán a törvényhozás nem fog változtatni, személyi és vagyonbiztonságukért a nemzetörtséget tette felelőssé, és figyelmeztette a zsidókat arra, hogy kerüljék az ingerültséget keltő helyzeteket. A rend helyreállítására kormánybiztosokat neveztek ki a városokba, pl.: Székesfehérváron Pulszky Ferenc kapott teljhatalmat, Szombathelyen Széll József és Csány László.⁷ A belügyminiszter is rendeletet bocsátott ki a zsidók országos összeírásáról. A rendelet a zsidók letelepedési engedélyét akarta felülvizsgálatni:⁸

„... A vakbuzgóság előbb az izraeliták ellen indított meg; félni lehet, hogy az más vallásbeliek ellen is irányoztathatnék... Ezennel elrendelem:

1) A hatóság e rendelet vételétől számítandó öt nap alatt egy, vagy a körülményekhez képest, több bizottmányt nevezend, mely a törvényhatóság határában létező zsidókat családonként, minden hozzá tartozóikkal pontosan összeírandja.

2) Az illető bizottmány a tapasztalandókat ... lajstromba iktatandja; és a kimutatott hatósági engedélyt ... lélekismeretesen fogja bejegyezni...”⁹

Az intézkedések ellenére folytatódta a zsidóellenes zavargások. Április 19-én Pesten, a Terézvárosban, ahol a zsidók többségben laktak, rablásra, fosztogatásra, bántalmazásokra került sor. A lakosság a minisztériumhoz egy kérelmet nyújtott be, amelyben kérték, hogy a zsidókat a nemzetörtségbe ne vegyék fel, az eddig beszervezetektől pedig vegyék el a fegyvereket, űzzék ki az 1838 óta Pesten letelepedett zsidókat. Batthyány Lajos beszédet mondott a terézvárosi lakosokhoz, megpróbálta lecsillapítani őket. Beszéde hatástalan volt. A rendbontásnak vége akkor lett, amikor a kormány a zsidókat április 22-én miniszterelnöki rendelettel kizárta a nemzetörségből.¹⁰

A városi hatóságok a nemzetöri szolgálatra jelentkező zsidókat nem fogadták el. Egyedül Táncsics Mihály vette fel őket a többiektől elkülönített izraelita századába.¹¹ Táncsicsot ezért megvesztegetéssel vádolták. Táncsics a Pesti Divatlap 1848. március 26-án megjelent számának Félreértés című cikkében cáfolja meg az őt ért vádakat. Azért szervezte be a zsidókat – írta, – mert az egyenlőség mindenkiére ki lett mondva, még a zsidókra is vonatkozik.¹²

Az országos szintű zsidóüldözésre megszületett az Amerikába való kivándorlás eszméje. Május első felében megalakult a központi kivándorlási egyület is, amely egy kiáltványt tett közzé „Felszólítás Magyarország zsidóságához az Amerikába való kivándorlásra” címmel.¹³ A felszólítás azonban nem hozta meg a várt eredményt. Május végén röpirat jelent meg, „Mi nem megyünk Amerikába!” volt a címe. Megfogalmazóik kiálltak amellett, hogy minden ellenségeskedés ellenére Magyarországon maradnak, mert „szegény Magyarországot veszély fenyegeti, és még azok is, kik kenyérén híznak, alávaló ellenségeivé lettek.” Néhány héttel később pedig a kivándorló társaság igazgatója nem Amerikába, hanem harcra hívta a zsidókat. A kivándorló társaság helyisége nem az Amerikába szándékozók, hanem az önkéntes seregbe lépők jelentkezésére szolgált.¹⁴

A városi polgárság elutasító magatartása miatt a zsidók sok helyen kimaradtak a nemzetőri szolgálatból. Nemzetőröknek nem kellett, jelentkeztek hát honvédeknek a honvédszászlóaljakra, ahol szívesen besorozták őket. Például a pesti honvédszászlóalj egyharmada zsidó volt.¹⁵ Az, hogy a honvédsereg katonái között jelentős számú zsidó önkéntes szolgált, jelzi, hogy a honvédsereg századosai közt tíz zsidó születésű és vallású volt, és ezen felül több kikeresztelkedett tiszt is szolgált soraiban.¹⁶ A honvédsereg tábornoki karában, valamint az ezredek, alezredek között zsidó nem volt, mert a honvédsereg felső vezetését a volt császári-királyi tisztek alkották.¹⁷ Részt vettek a katonai szolgálatban, hiszen a polgári forradalomtól egyenjogúsításukat várták, és ezért ők is tenni akartak. Nemcsak katonai részvétellel (honvédségnél, önkéntes seregben), hanem kémszolgálattal, adományokkal, kölcsönökkel is támogatták a szabadságharcot.¹⁸

1848. május közepén megkezdődött az első honvédszászlóalj felállítása. A zsidó fiatalok a visszautasítás ellenére készek voltak fegyvert fogni, hogy megmutassák, ők is tudnak a hazáért küzdeni. Meg voltak győződve arról, hogy „ha ezt bebizonyítják, lefegyverzik a rosszakaratot, el fognak tűnni a zsidók ellen emelt vádak”, és lehetőség adódik az egyenjogúsításra. A zsidók előtt a nemzetőrségbe való belépés lehetősége Jellaia támadásával nyílt meg.¹⁹ A félelem a horvát bán erőteljes előrenyomulásától elnyomta az előítéleteket. Minden épkezláb férfire szükség volt Jellačić-csal és seregével szemben. Már augusztus végén nyilvánvalóvá vált, hogy a bécsi udvar fegyveres leszámolásra törekszik. Augusztus 31-én kelt leiratában az uralkodó, V. Ferdinánd azt követelte a magyar kormánytól, hogy szüntesse meg az önálló magyar pénz- és hadügyminisztériumot. Szeptember 4-én az uralkodó visszahelyezte horvát báni méltóságába Jellačić-ot, aki szeptember 11-én átkelt hadaival a Dráván.²⁰

A zsidók országos képviselte szorgalmazta, hogy fel kellene jegyezni, hány zsidó lett önkéntes illetve nemzetőr. Július 31-én körlevelet írtak, mellyel buzdították a hitközségeket, hogy tagjaik lépjenek be a nemzetőrségbe, önkéntes seregbe, ezzel is járuljanak hozzá a haza védelméhez. Így megcáfolják azt a vádat, hogy a zsidók részvétlenek az osztrák támadással szemben. Felkérték a körlevélben a hitközségeket, hogy jelentsék be a képviselőnek, hány zsidó lett a hitközségből nemzetőrséghez vagy az önkéntesekhez besorozva. Bejelentésekre valószínűleg nem került sor.²¹

A szabadságharcban a katonaság keretén belül számos zsidó orvos is teljesített szolgálatot. A mintegy 600 katonaoorvos egyharmada szintén zsidó születésű volt.²² Egy területen azonban a zsidók játszották a legfontosabb szerepet: ők voltak a legnagyobb részt a magyar hadsereg szállítói. Ennek oka az volt, hogy a kereskedelem túlnyomóan zsidó kézben volt. Windisch-Grätz 1849. február 11-i proklamációjában meg is fenyegette a zsidókat, hogy „kit ilyen vétségen rajtakapnak, haditörvényszék elé állíttat, és a rája kiszabott büntetésen felül, az illetékes hitközségre minden egyesért húszezer forint hadisarcot fizet.” Erre sor is került, mert több zsidó kereskedőt el is fogott.²³

III. A forradalom és a szabadságharc Kecskeméten – a kecskeméti zsidók részvétele az eseményekben

III.1. A forradalom híre és következményei

A pesti forradalom híre március 16-án este érkezett Kecskemétre, és nagy erővel hatott. A város lakosságára átragadt a lelkesedés. A tanács a másnapi ülésén magáévá tette a 12

pontot. Az ülésen arról is döntöttek, hogy a következő vasárnapon felvilágosítást adnak a lakosságnak a pesti eseményekről. Gömöri Frigyes lelkesedésében versben is megfogalmazta a forradalom magyarázatát, amit a város anyagi támogatásával meg is jelentetett. A világiak mellett az egyházi értelmiség is kiállt a polgári átalakulás mellett. Mihó László református lelkész április 9-én egy hálaadó istentisztelet keretein belül értelmezte hallgatói számára a 12 pontot.¹

A tanács tagjainak a figyelmét a politikai események és a városon belüli szociális, társadalmi feszültségek között kellett megosztania. A szociális, társadalmi problémákra a szántóföldekért és a szőlőterületekért folytatott versengés, és egy április végi esemény világított rá. Ez utóbbi Naszvadi Péter fellépése volt, aki miniszteri küldöttnak adta ki magát, és a város több pontján is beszédet tartott. Azonban a közrend elleni megnyilvánulásaért letartóztatták. A történetekről készült feljegyzés tartalmazza, kikhez címezte mondanivalóit:

„... a boltosok, kereskedők összefutkosván, álnok beszédei által némelyeket arra vett, hogy saját neveiket egy általa készen tartott albának aláírták... A zsidó közösséget rögtönözve összecsoárdította, őket ámitó beszédekkel tartotta. Innen a piacra, a sokaság közé betolakodván, miniszteri küldött minőségben fel tolván magát közelebb bekövetkező események zajos hirdetésével rémítette a népet álnokul, s fegyverre szólította. Ugyanakkor a céhek elöljáróit rögtöni céhgyűlések összehívására lázította.”²

Az önkormányzati és országgyűlési választásokat május 21-étől tartották Kecskeméten. A választások alapján a szabadságharc alatt a polgármester Hajagos Illés, a főbíró Csányi János lettek. Az országgyűlésbe pedig Kecskemét két nem nemes képviselőt küldött: Karika János tanárt és Simonyi János ügyvédet.³

Kecskeméten – a többi nagyvárossal ellentétben – nem került sor antiszemita zavargásra a forradalom során. A városban a vallási türelem uralkodott már évszázadok óta. Ezért a helyi zsidóság könnyebben tudott azonosulni a forradalommal és a szabadságharccal.⁴

1848. június 30-án Hangyás Imre a megye zsidó családjainak összeírását kérte:

„Tisztelt főbíró úr!

Belügy miniszter Szemere Bertalan úr f. évi számú rendeletében a megye hatósága alatti zsidókat családonkénti össze írását hagyván meg a megyének, a megye e rendelet foganatosításán ülnök Mészáros Béni és főszolgabíró Nyáry Miklós urakat küldöm ki, amennyiben tisztelt főszolgabíró úr gyengélkedő egészsége miatt e munkálat teljesítése végett ez alkalommal meg nem jelenhetvén, ez össze írást nevezett ülnök úrral holnap én kívánom teljesíteni. Ennélfogva hivatalosan kérem főbíró urat: miszerint holnap reggeli 9 órára a városban lakó minden israelitát berendelni sziveskedjék, mégpedig úgy, hogy azok kik nem e városban születvén külföldről szakadtak ide a lakhatást nyert engedélylevelükkel együtt jelenjenek meg...

Kecskemét június 30./1848.

U.i.: Ugysszintre kérni akarám a Tanácsnokok közül oly egyéneket az összeíráshoz küldeni, kik a zsidókat ismerik, minthogy az összeírandónak magaviseletét is meg kell említeni.

hivatalos szolgálja
Hangyás Imre
esküdt²⁵

Az összeírás eredménye a következő: Kecskeméten 152 zsidó család lakott, összesen 808 személy. Közülük 81-nek volt akkora vagyona, hogy az után adót fizessen, a többi csak

személye után fizetett adót. 41 főnek volt számottevő kereskedése.⁶ Az 1848. évi összeírás eredményét közölte a város egy év múlva, 1849. július 31-én a cs. kir. várossparancsnoksággal, amikor a Kecskeméten lakó zsidók létszámát, adóját kellett közölniük.⁷

III. 2. A nemzetőrség megszervezése, honvédtoborzások – zsidók részvétele a katonai szolgálatban

A nemzetőrség megszervezéséhez, működéséhez a jogi keretet az 1848:XXII. tc. biztosította.

Kecskeméten már március 21-én megfogalmazták azt a tervet, ami a tényleges szolgálati rendet is magába foglalta. Később, november 10-én került a közgyűlés elé egy részletes szabályzat, amelyet a közgyűlés jóváhagyott.

Kecskeméten május 18–20-án került sor a 20–50 év közötti férfiak összeírására. A nemzetőrök eskütétele pedig május 21-én történt meg.⁸ A nemzetőrségben társadalmi, vallási tekintet nélkül minden osztály és foglalkozási csoport képviselve volt. Általában háztartásonként egy-egy fő jelentkezett katonai szolgálatra, csak később, a harcok elhúzódása miatt fordult elő, hogy egy családból többen is kapcsolódtak fegyveres alakulathoz.⁹

Május 28-án választották meg a nemzetőrség tisztikarát: az őrnagy Hajagos Illés lett, továbbá választottak még 11 kapitányt, 5 főhadnagyot, 5 hadnagyot, egy hadbíró és egy zászlótartót. A 24 főből álló tisztikar főleg birtokosokból tevődött össze, de volt köztük néhány ügyvéd, egy mérnök, egy tanító, két iparos és egy kereskedő is.¹⁰

A nemzetőrség kezdetben a polgári lakosság rendfenntartó szerveként jött létre Kecskeméten is, csakúgy mint az ország más városaiban. Nyár elejétől kezdve pedig a délvidéki szerb fegyveres felkelés miatt egyre inkább megváltozott a szerepe, valóságos katonai szolgálat elvégzésére vették igénybe. Azonban a nemzetőrök táborigazgatása eleve kudarcra volt ítélve. A parasztok, akik a nemzetőrség többségét alkották, a nyári mezőgazdasági munkákat hagyták odahaza, ami súlyos gazdasági következményeket okozott. Ráadásul a nemzetőrök felfegyverzése sem volt megfelelő, általában rossz fegyverzetűek voltak ellátva és gyenge kiképzésben részesültek. Kudarcukhoz hozzájárult még az is, hogy szolgálati idejük rövid volt, általában 3-4 hétig tartott.

Batthyány miniszterelnök augusztus 1-én intézkedett arról, hogy a városok már legalább tíz hétre biztosítsák a nemzetőrök táborozását. Ezzel létrejött a nemzetőrség új formája, az önkéntes, hosszabb szolgálati idejű, jobban kiképzett, nagyobb harcértékű szervezet. Az önkéntes nemzetőrök feladata pedig nem a rend fenntartása, hanem a honvédelem lett.¹¹

Május végén sor került az első honvédtoborzásra is a városban. A május 26–28-i toborzás során két izraelita fiatalember is be lett sorozva a honvédek közé. Egyikük Nagy Gábor, 21 éves, a másik Nagy Dávid kecskeméti születésű parasztok voltak.¹² A június 3-án tartott toborzáson újabb két zsidó ifjú jelentkezett a honvédségbe: Aranyhegyi Zsigmond, aki 18 évesen tanulóként lett katona, valamint Pulitzer Jákob 19 éves kereskedő.¹³

A honvédeknek jelentkezők vallási megoszlása a következő volt:

	V. 26.	VI. 3.	összesen
katolikus	43	22	65
református	18	9	27
evangélikus	1	4	5
izraelita	2	2	4
összesen	64	39	101

Tulajdonképpen a városban élő felekezetek a valóságos arányukhoz képest megfelelően voltak képviselve a jelentkezések során. Az a tény, hogy izraelitákat is felvettek a honvédek közé, a városban uralkodó vallási türelem bizonyítéka.¹⁴

Július 19-én a kecskeméti képviselőtestület is határozatot hozott arról, hogy a zsidók is tagjai lehetnek a nemzetőrségnek. A határozatot július 21-én a kiskőrösi táborban lévő kecskeméti nemzetőrség tiszti karához is elküldték.

„... Folyó hónap 19-ik napján tartott közgyűlésben indítványoztatott, hogy ... a nemzetőri szolgálatra helybeli israeliták is alkalmaztassanak, annnyival inkább, mivel az illető törvény ezen szolgálatot minden képesített honlakosnak kötelességévé tette, az israeliták pedig az 1840:XXIX. törvény szerint az ország valóságos lakosainak tekintetnek, – mivel a helybeli israeliták között találhatók számos tehetős kereskedők, és házbirtokosok, valamint a személybátorság tekintetéből általában, úgy a vagyon biztosság szempontjából különösen is érdekeltetnek a közcsend és belbéke fenntartásában, ... mivel a nemzetőrségi intézet felállításakor csupán a végett mellőztettek az israeliták, mert ellenük sok helyen ingerültség mutatkozott, melynek már megszüntével, nincs többé ok arra, hogy akár a szolgálat terhe alól felmentessenek, akár szolgálati készségük elutasíttassék, sőt jelen idő szerint ... a hazának ... minden haszonvehető karra szüksége van ... [ezért] a közgyűlés elhatározta a helybeli israelitáknak törvénytábla képesség szerint leendő köteleztetésüket a nemzetőr szolgálatbani részvételre, s azoknak összeírását megrendelte...

... tisztelettel felkérem a kiskőrösi táborban állomásozó Kecskeméti Nemzetőrség tiszti karát, hogy ezen közgyűlési határozatról a tábort értesíteni, s az israeliták irányában nyilvánítandó közérzelemről engem viszont tudósítani sziveskedjék.

H. I. [Hajagos Illés]
polgármester¹⁵

1848. szeptember 17-én a közgyűlés újabb határozatot hozott az izraelitákról:

„Folyó évi Július hónap 19-ik napján tartott közgyűlés alkalmával ezen jegyzőkönyv 31. számú pontja alatt a helybeli Israelitáknak a Nemzetőrség közé leendő felvételek eránt költ határozat életbe léptetése többé gátolatva nem lehetvén, minthogy ez a fenn forgó körülmények által is igényelhetik, a helybeli israeliták a Nemzetőrségbe ezennel bekebelezetnek, s minden azzal járó szolgálatok teljesítésére köteleztetnek, miről a Nemzetőrségi parancsnokság hivatalosan értesítettet rendeltetik.”¹⁶

A szabadságharc kezdetekor a magyar katonák közül sokan a cs. kir. hadseregben külföldön szolgáltak. Azonban a függetlenségi harc hírére hazasiettek a haza védelmére. Köztük számos zsidó is Magyarországra jött a magyar honért harcolni. Így tett Csillag (Stern) Jakab nevű zsidó huszártizedes is¹⁷, aki Kecskeméten született 1822-ben vagy 1823-ban. Kereskedő volt. 1846-ban állt be a 12. Nádor huszárezredhez. A szabadságharc hírére Csehországban állomásozó ezredének 80 katonájával megszökött, hogy hazatérjen. Ez csak 14 katonának sikerült, köztük Csillag Jakabnak is. Társaik fogságba estek. Csillag Jakabot a 13. Hunyadi-huszárezredhez osztották be. 1849. március végén őrmester, egyes adatok szerint hadnagy lett.¹⁸

Kecskeméti Lajos is részt vett a szabadságharcban.¹⁹ 1848-ban – zsidó gyermekként – a református kollégium 7. osztályos tanulója volt. Gerillacsapatba állt be. Részt vett a cibaki táborozásban is. Később egy honvéd zászlóalj katonája lett, harcolt az 1849-es temesvári és lugosi ütközetben. Végigszolgált a szabadságharcot, Borosjenőnél tette le a fegyvert.²⁰ Az aradi várbörtönből többedmagával megszökött és hazamenekült.²¹

Fischmann Simon rabbi 1848. nagyböjt napján felszólította híveit a szabadságharcban való részvételre, megáldotta a csatákba indulókat – „Menjetek, küzdjete s ha kell, haljatok meg érte [a hazáért]!” – szavakkal búcsúztatta őket.²² Ő maga 1848-49-ben teljesen magyarnak érezte magát, ezért is biztatta a zsidókat a haza védelmére. Az itthon maradottakat pedig vigasztalta, gyámolította, segítette.²³

III. 3. A nemzetőrség első mozgósítása

A nemzetőrség első mozgósítására a délvidéki harcokban került sor. Kecskemétre 600 gyalogos és 50 lovas nemzetőr kiállítása jutott. A város lakóiban olyan nagy volt a lelkesedés, hogy 600 helyett 630 gyalogos jelentkezett, és lovas nemzetőrökként is 55 férfit tudtak besorozni.²⁴ A városi tanács a nemzetőrség felfegyverzéséről is gondoskodni akart. Mivel már évtizedek óta számos kölcsönt vett fel, nem volt meg erre a célra a megfelelő összeg Kecskemét pénztárában. A tanácsnokok elhatározták, hogy hitelt vesznek fel Khón Hermann pesti izraelita kereskedőtől 5300 pengőforint (vagyis 1325 váltóforint) összegben.²⁵

A nemzetőröknek a Kiskőrösnél kijelölt táborba kellett vonulniuk. 1848. július 17-én indultak el két útvonalon. A lovasság a széktói szőlőkön keresztül Izsákon át haladt Kiskőrös felé. A gyalogság pedig egy rövidebb útvonalon, az orgoványi pusztán keresztül.

A szerbek lázongásának híre nem maradt következmények nélkül a lakosságon belül. A görögkeleti egyházhoz tartozókkal szemben ellenségeskedés alakult ki. Például Kozma János görög kereskedőt megvádolták azzal, hogy kapcsolatot tart fenn a szerbekkel, és számukra titokban lőszert szállít. A görög kereskedő azt kérte a tanácstól, hogy folytassanak le tiszti vizsgálatot, amely tisztázhatja személyét, családját a vádakkal szemben. A vizsgálat során bebizonyosodott, hogy rágalmozásról volt szó. A tanács az eredményt nyomtatott falragaszokon hirdette ki a lakosságnak.

A kecskeméti nemzetőrök közben ellátták a táborban az őrszolgálatot valamint folyamatosan gyakorlatoztak. A kecskeméti nemzetőrök felszereltsége a kiskunokhoz, a hevesiekhez képest jobb volt, de igazi harcértéket nem képviseltek. Végülis az első toborzásra kiinduló kecskeméti nemzetőrök nem vettek részt harci cselekményekben. 31 napi szolgálat után visszatértek Kecskemétre.²⁶

III. 4. A nemzetőrség második mozgósítása

Míg a nemzetőrök a táborban tartózkodtak, Kecskeméten a felváltó egység megszervezése jelentett nagy gondot. A nyári munkák miatt kevesebben jelentkeztek katonai szolgálatra. A táborozásra kötelezettek közül pedig többen kérték felmentésüket. Néhány személy azonban az első csoporttal is részt vett a táborozásban, és a másodikkal is vállalkoztak erre. Folyamatos szolgálatban maradt Vasváry Ferenc, valamint Burián László őrmester. A felváltó csapatok felszerelése és felkészítése szintén hiányos volt. Azonban ők már részt vettek a délvidéki harcokban²⁷. Dömötör Károly kecskeméti tanácsnok feljegyezte Szenttamás ostromát, és azt is, hogy ott hogyan viselkedtek a kecskeméti katonák:

„Szenttamás ostromakor ... alig szólt az első ágyúlövés, ők minden parancsszó nélkül jobbraátot csinálván, egész tulajdon táboraikhoz szaladtak, hol alig lehetett még fegyveres erővel is őket feltartóztatni. Minden holmijokat, még fegyvereiket is a csata mezején feledték ... melyeket jászkunjaink összeszedvén áruba bocsájtottak ... azon felül ki van adva köztük parancsba, hogy Pest megyei nemzetőrt még csak táborukba se bocsássanak be...”²⁸

Az augusztus 26-i szerb támadás visszaverésében, amelyet Fórián Károly irányított, komoly részt vállalt a kecskeméti nemzetőrök egy csoportja. Négy hét múlva ők is hazatértek a táborból. A harcokban két fő vesztette életét: Soós János lovas nemzetőr és Burián László őrmester.²⁹

A délidéki harcok kudarcaiból a kormány levonta a következtetéseket. Nyilvánvalóvá vált, hogy a néhány hetes nemzetőri szolgálat nem biztosít elegendő katonai védelmet. Szükségessé vált az önkéntes mozgó nemzetőrség felállítása, amelynek tagjai elődeiknél hosszabb időre vállalták a szolgálatot.

Kecskemétnek így 318 újabb önkéntest kellett kiállítania. A közgyűlés úgy döntött, hogy aki önként beáll nemzetőrnek, az kap a várostól egyenruhát és 50 váltóforintot. Erre az ösztönzésre egy hét alatt 280 önkéntes jelentkezett. Azonban az önkéntesek felruházása továbbra is anyagi gondokat okozott.³⁰

Az önkéntesek névsorát tanulmányozva találtam zsidó származású önkéntest is, bár a vallás rovat hiányosan volt kitöltve. Az egyik önkéntes izraelita vallású a 18 éves Ferenczi Móric volt, aki jelentkezésekor Braun Ignácnál lakott. Lovas nemzetőrnek jelentkezett Hellsinger Móric, aki édesapjánál lakott.³¹

III. 5. A kecskeméti népfelkelés

Jellačić szeptemberi támadása miatt indult Kossuth Lajos híres toborzókörútjára. A körút harmadik állomása, Cegléd és Nagykőrös után, Kecskemét volt. Kecskeméten éppen vásárt tartottak, amikor megérkezett, így a város és a környező vidék lakói is hallgathatták beszédét. Szeptember 24-26. között tartózkodott Kecskeméten, azután visszaindult Nagykőrösre, Ceglédre, onnan Szolnokra utazott tovább lelkesíteni.³² Kossuth még ittléte alatt kinevezte Hajagos Illés polgármestert és Fejes Jánost kormánybiztossá, és rendelkezett a népfelkelés megszervezéséről.

Kecskemét lakosai közül többen is kiálltak újra a haza védelmére. Augusztusban 100 honvédet irányítottak Pestre, majd szeptember elején újabb 318 főt toborzott és szerelt fel a város. Szeptember végén pedig további 174 újoncot soroztak be.

A népfelkelők, mintegy 5500 nemzetőr, szeptember 27-én illetve 28-án keltek útra. A Pákozd környékén megvívott csatában részt vett az a 318 nemzetőr, akik augusztus végén és szeptember elején hivatalos katonákká váltak. Jellačić csapatainak követésében is részt vettek. A schwecháti vereséget követően a feldunai hadtest részeként vonultak vissza. Egy részük osztrák fogságba esett. Sokan közülük részt vettek a tavaszi hadjáratban, majd Klapka irányításával Komárom védelmében vettek részt.

A kecskeméti nemzetőrök másik csoportja Görgei vezetésével a Csepel-sziget védelmére vonult a Duna mellé. Ők részt vettek Roth tábornok seregének lefegyverzésében, ott voltak az ozorai fegyverletételnél.³³

III. 6. További katonai alakulatok szervezése

A schwecháti vereséget követően Pest megye főispánja, gróf Károlyi István egy lovas ezred Pest megyéből való kiállítását és vezérletét vállalta. Megkezdődött a 16. Károlyi-huszárezred szervezése. November 8-tól volt Kecskeméten a toborzás, aminek következtében 292 önkéntes állt be huszárnak. Ők vállalták, hogy a háború végéig fognak szolgálni.³⁴

Kecskeméten is megkezdtek egy újabb katonai egység, a szabadcsapat szervezését.³⁵ A városban 160 fő jelentkezett a szabadcsapatba, főleg a legszegényebb elemek. Ezért

ellátásukról, felruházásukról a városnak kellett gondoskodnia. A kecskeméti szabads csapat a legfontosabb szerepet a Duna-vonal védelmében játszotta, Pest–Kalocsa–Kecskemét térségében.³⁶

III. 7. Kecskemét osztrák megszállása

A Görgei vezette feldunai hadtest hátrálása, majd Pest-Buda feladása lelohasztotta az ország szabadságharcért való lelkesedését. Kecskemét lakói számára a császári erők Pest-Budára telepedése azt jelentette, hogy közelebb került az ellenség a városhoz. Január 7-én az a hír terjedt el a városban, hogy a császári csapatok közvetlen bevonulása várható. Ezért a lakosság nagy része tanyákra kezdett menekülni. A tanács a kiköltözést megtiltotta, mert abban más okot is látott, mint az osztrákoktól való félelmet, úgy gondolták, hogy az emberek egyúttal a katonai szolgálat elől is menekülni akarnak.³⁷

Pesten közben Babarczy Antalt nevezték ki teljhatalmú királyi biztossá. Babarczy január 16-án Csányi János főbírónak küldött levelében követelte, hogy a város tisztviselői kötelesek letenni az esküt a királynak, hivatalát senki nem hagyhatja el, és január 20-án mindenki köteles részt venni a tanácsgyűlésen, amelyet ő fog levezetni. Az ülésen Babarczy kijelentette, hogy aki az Országos Honvédelmi Bizottmánynak engedelmeskedik, az felség sértést követ el. Az ilyeneket kötelesek elfogni. Az egyházakat kötelezte arra, hogy a lakosságot a király iránti engedelmesre buzdítsák. A tanácsot kötelezte arra, hogy a rendeleteket a városháza előtt függessze ki. Azokat a templomokban is fel kellett olvasni. Mindezek az események és intézkedések a városon belül társadalmi, politikai feszültségekhez vezettek, a lakosság elítélte a tanácsot kényszerű engedelmes ségért.

Január 25-én azonban az OHB-tól kapott levelet a tanács, ezért újabb ülést tartottak, Babarczy tilalma ellenére. A közgyűlésen kijelentették, hogy ragaszkodnak az alkotmányos szabadsághoz, rendeleteket csak a magyar kormánytól fogadnak el, és nem ismerik el Babarczy Antal jogát a közgyűlés tartásának megtiltására. A tanácsnokok ezúton felajánlották lemondásukat, de a közgyűlés nem fogadta el. Január 28-án Stauffer cs. kir. alezredes vezetésével lovas csapat érkezett Kecskemétre. Stauffer a városháza előtt kijelentette, hogy a rend és a csend helyreállítása végett érkezett. 30-án éjjel azonban eltávoztak Kecskemétről. Két hét múlva újra megjelent Stauffer, és közölte, hogy tartósan kíván a városban berendezkedni. Ezzel kezdetét vette Kecskemét sarcolása, a császári hadsereg ellátása érdekében. Élelmiszert, zabot, ruházatot, előfogatot kellett a városnak szolgáltatnia.

Március 13-án a Jellačić vezette horvát csapatok szállták meg Kecskemétet. Jellačić úgy látta, hogy a város vezetői hűtlenségi bűnt követtek el, hiszen kapcsolatot tartottak fenn a magyar kormánnyal. Ezért még a megszállása előtt katonái számára szabad rablás engedélyezését, majd a város felgyújtását helyezte kilátásba. Végül a bán nem váltotta be fenyegetését. Négy nappal később, március 17-én Jellačić elhagyta Kecskemétet, valószínűleg Damjanich seregének közeledtére. A város lakosságának továbbra is kellett az osztrák sereg számára szolgáltatnia élelmiszereket, terményeket.³⁸

A kecskeméti zsidók ezekben a hónapokban is kitartottak a magyar szabadságharc, az azt vezető kormány, a város és annak tanácsa mellett.

III. 8. Újra a magyar sereggel

Március 26-án egy 400 főnyi magyar csapat érkezett Kecskemétre. Majd április 5-én egy újabb egység jelent meg. A város elvállalta, hogy a katonákat élelemmel ellátják.³⁹

Az április első heteiben kibontakozó tavaszi hadjárat sikerei újabb lelkesedést adtak a magyar népnek. Kecskemét 3500 népfelkelőt küldött Cegléd térségébe, akik április 12-én érkeztek meg Ceglédre, majd Monoron keresztül Üllőre igyekeztek Asbóth alezredes támogatására. Mivel a császáriak április 4-10-e között többször is vereséget szenvedtek, Asbóth a népfelkelőket hazabocsátotta.

A tavaszi hadjárat során Kecskemét is utasítást kapott, hogy a hadsereg számára kenyeret, zabot, árpát szállítson. A tanács azonban a megrendelt áru felének a szállítását volt hajlandó vállalni.⁴⁰

Csillag Márton és S. Kovács Gáspár helybeli lakosok 1849. április 7-én kapták megbízatásukat arra, hogy a magyar hadsereg élelmezésére Kecskemét által kiállítani rendelt zabmennyiséget beszerezzék.⁴¹ Azonban ők arról panaszkodtak a tanácsnak, hogy a környéken sem a falvakban, sem a városokban nem találnak terményre, és senkitől sem tudtak zabot, árpát vásárolni. Egyedül az izsáki Láng Márton adott el nekik kevés terményt.⁴²

Csillag Márton és családja a zsidó közösség gazdasági – társadalmi elitjéhez tartozott.⁴³ Csillag Mártonnak nagy vagyona volt. 1842-ben a következőket jegyezték fel róla:

„... több ezret érő cserepes házat és egy olajmalmot bír, ezenkívül a köztudomány szerint szerény hitellel bíró kereskedése is vagyon, melyekkel nemcsak családját tisztességesen táplálja, hanem a katonaságban elnyomorodott Jakab fiának ... eltartására magát ezennel kötelezi.”⁴⁴

A gazdasági életben nemcsak a termények és az élelmiszerek hiánya jelentett gondot, hanem a pénzügyek terén is nagy problémák jelentkeztek. A császáriak megtiltották a forradalom fizetőeszközeinek használatát, el is kobozták azokat. Ezenkívül a szabadságharc idején általános volt az aprópénz hiánya az országban, ami Kecskeméten is nehézségeket, fennakadásokat okozott. Az apróbb bankjegyek eltűntek, a nagyobbakat nem lehetett felváltani.⁴⁵ Ezért a lakosság az osztrák, majd a magyar bankjegyeket is szétvagdalta, kettő illetve négy darabra tépték.⁴⁶

1849. március 22-én császári rendelet jelent meg, amely utalványok kibocsátásáról rendelkezett. Ezen az utalványok az ún. Almásy-bankók voltak, amelyek forgalmazása április 19-én kezdődött. A Habsburg-ház trónfosztása után a magyar kormány az utalványok elfogadását rendeletileg megtiltotta. Mind az osztrák, mind a magyar fél minden eszközzel arra igyekezett, hogy a másik fél pénzjegyének forgalmát megakadályozza.⁴⁷

Kecskeméten a pénzügy válságos helyzetéből való kizökkentésére Bulin János, a magyar hadsereg tisztje egy katonai vegyesgyűlésen javasolta, hogy minden kereskedőt hívjanak egybe, és velük a pénzek értékét tisztázzák. Mészáros Endre főhadnagy szükségesnek tartotta azt is, hogy a népgyűlésen hirdessék ki: mindenki köteles legyen a magyar bankjegyeket elfogadni. Akik a rendeletnek ellenszegülnek, azokat halállal kell büntetni.⁴⁸

Pollák Adolf és Spiczter József helybéli izraelita kereskedők ellen bejelentések érkeztek, hogy ők a magyar bankjegyeket nem akarták elfogadni, pedig azoknak elfogadását a magyar katonaságnak április 5-i ítléte alkalmával megparancsolták. A kereskedők, akik Két csillag cím alatt folytattak vegyeskereskedést, az ellenük felhozott vádak tagadták. Bulin János által megnevezett vádlók Klingert Vilmos, Herczeg Imre voltak, vallomást tett még az ügyben Tomaskó Antal is. 1849. április 16-án hallgatták ki a vádlottakat és a tanúkat.

Spiczter József 28 éves, nagykorúsi születésű kecskeméti kereskedő volt. Ő a vádra azt válaszolta, hogy mindig elfogadta a magyar pénzt. Amikor pedig a katonaság Kecskemétre

érkezett, attól kezdve még inkább figyelt arra, hogy elfogadja, annak ellenére, hogy a német katonai parancsnokok ezt megtiltották. Ráadásul – vallotta, – a magyar bankjegyet más kereskedők vagy nem fogadták el, vagy bizonyos összeg levonásával fogadták csak el.

Pollák Adolf kecskeméti lakos a Trencsén megyei Puchovban született. Válasza a vádra az volt, hogy ő mindig elfogadta a bankjegyeket, a rendelet előtt is, mégpedig valódi értékükben. Amit ellenük felhoznak, az csak rágalom és hazugság – mondta.

Herczeg Imre, az egyik vádló helybéli birtokos lakos, református vallású. Ő azt vallotta, hogy Pollák Adolftól és Spiczter Józseftől soha nem vásárolt, nem tud arról, hogy magyar bankjegyeket nem fogadtak el, ő ilyen vádat Bulin Jánosnak nem is mondott.

A másik vádló, Klingert Vilmos 23 éves római katolikus vallású helybéli lakos azt mondta, hogy ő soha nem vásárolt a vádlottaknál, nem tud arról, hogy nem fogadtak el magyar pénzt. Azt még hozzátette vallomáshoz, hogy a Korona Kávéházban a kávésnak testvérétől, Tomaskó Antaltól egyszer hallotta, hogy a nevezett kereskedők tőle a magyar bankjegyet nem fogadták el, de hogy ez a rendelet előtt vagy után történt, azt nem tudja.

Tomaskó Antal, aki akkor 16 éves volt, Morvaországi születésű, és Kecskeméten testvérénél, Tomaskó Jakabnál lakott. Tomaskó azt vallotta, hogy egy 15 pengő forintot magyar bankjegyet vitt Pollák Adolfhoz, aki nem fogadta azt el, de ez még a magyar katonaság Kecskemétre jövele előtt történt.⁴⁹

Az április 23-án tartott tanácsülésen foglalkoztak még a két zsidó kereskedő ügyével. Mivel a vád nem igazolódott be, megszüntették az eljárást Pollák Adolf és Spiczter József ellen.⁵⁰

A tavaszi hadjárat győztes csatáinak hatására az országgyűlés április 14-én Kossuth Lajos javaslatára megszavazta a Habsburg-ház trónfosztását, Magyarország függetlenségének kikiáltását, megválasztották Kossuthot kormányzónak, és az új kormány miniszterelnöke Szemere Bertalan lett. Április 19-én Kecskemét város közgyűlése tudomásul vette az országgyűlés határozatát.⁵¹ 1849. május 10-én pedig a Függetlenségi Nyilatkozat felolvasása után beszédet mondtak Hoffmann János katolikus, Mihó László református és Torkos Károly evangélikus lelkészek.⁵²

Azonban az ünneplés és öröm nem tarthatott sokáig. A kormány alighogy visszatért Pest-Budára, az orosz hadsereg megtámadta Magyarországot. A magyarság kétszeres túlerővel, két szomszédos nagyhatalommal, és a magyarországi nemzetiségek jelentős részével kényszerült háborúra. Az országgyűlés április 24-én újabb 50.000 honvéd kiállítását szavazta meg. Kecskeméten is megkezdtek a toborzást. Azonban egyre többen próbáltak kibújni a felelősség alól, és előfordult az engedelmesség megtagadása is.⁵³ Kecskeméten a 92. honvéd zászlóalj számára toboroztak, amely Guyon tábornok vezetése alatt álló tartalék hadtest kiegészítésére szolgált, 11 további zászlóaljjal együtt.⁵⁴ 1849. május 18-án kezdett toborzás során jelentkezett újoncokról névsort is készítettek. Az újoncokról vallásukat is feljegyezték. Volt köztük izraelita, Stalberger Fülöp, aki debreceni születésű, 19 éves, és szakmája szerint festő volt. A katonai szolgálatra alkalmasnak találtatott.⁵⁵

Kossuth kezdeményezésére a kormány az általános népfelkelés meghirdetését, keresztes hadjáratot határozott el. Kecskeméten is mindenkit mozgósítani kellett, még a tisztviselőket is. Csak a jegyző, a pénztárnok és a közgyám maradhatott a városban, valamint a közbiztonság szervezői és irányítói. Felmentést kaptak még a nyári betakarításban résztvevők, de az aratás után nekik is csatlakozniuk kellett volna a népfelkeléshez. Az orvosok részvételére is szükség volt, ezért Pulitzer József orvos és Bábiczi Imre sebész a

felkelők táborába ment. Kecskeméten csak az idős zsidó orvos, Milhoffer István, a betegségéből éppen felgyógyult Kocsis József, és Horváth János orvosok maradtak.

A város vezetői kérvényezték a hadvezetéstől, hogy Kecskemét mentesüljön a népfelkeléstől, ha nyolc napon belül 600 gyalogost és 40 lovas kiállít a szabadcsapatok számára, akiknek szolgálati ideje legalább fél év lett volna. Perczel tábornok hozzájárult ehhez. A város végül 640 lovas állítását vállalta. A tanácsnokok úgy döntöttek, hogy ha négy nap alatt a hirdetményekre nem gyűlik össze a megfelelő számú önkéntes, akkor a város 17-25 év közötti férfiainból sorshúzással egészítik ki számukat.

A 17-24 éves férfiakat összeírták, és az összeírásban feltüntették a vallásukat is. Az ifjak között számos izraelita szerepelt:

HAKKER LAJOS 21 éves; HAKKER FERENC 18 éves, önkéntesnek állt be; SVEIGER JAKAB 26 éves; SVEIGER MÁRTON 16 éves; SVEIGER LÁSZLÓ 19 éves; SZABÓ LÁSZLÓ 24 éves; STERN JAKAB 25 éves; STERN IGNÁC 22 éves; KHÓN LAJOS 24 éves; KHÓN SÁNDOR 17 éves; STEINVORCZ JAKAB 23 éves; STEINVORCZ LAJOS 17 éves; SVEIGER SÁNDOR 18 éves; STEINER FÜLÖP 19 éves; DEUCH ADOLF 20 éves, aki Szécsiner Móric legénye; KECSKEMÉTI LAJOS 19 éves, ő a gerillacsapatban volt önkéntes; SINDLER IGNÁC 19 éves; SZABÓ LÁSZLÓ 24 éves; SVARCZ MÓRIC 23 éves; LUSZTIG JÓZSEF 26 éves; LUSZTIG LIPÓT 19 éves; LUDVIK ÁRON 21 éves, aki a Nógrád megyei Szécsényből származott, és amikor Kecskeméten megtelepedett, jegyben járt egy helybéli izraelita leánnyal; STERN JAKAB 25 éves; STEINVARCZ JÓZSEF 25 éves; BRAUN JÓZSEF 19 éves, ő is gerillacsapatban volt önkéntes; ASZÓDI LEOPOLD 18 éves; SINDLER IGNÁC 20 éves.⁵⁶

Mivel önként csak 30 lovas és 326 gyalogos jelentkezett, számukat a meghatározott módon egészítették ki. A sorshúzás július 18-án történt.⁵⁷ 1849. augusztus 6-i sorshúzás alkalmával fekete sorsot húzók között volt több zsidó is:

SVARCZ HERMÁN 23 éves, aki Pataki Jánosnál lakott; KISS FARKAS 20 éves, édesapjánál lakott; SVARCZ LÁSZLÓ 17 éves, ő alkalmatlan volt katonai szolgálatra; CSILLAG ANTAL 18 éves, lovasok közé került; SPILLER IGNÁC 18 éves; AUSPITZ JÓZSEF 24 éves, aki Sándor Jánosnénál lakott; KHÓN SÁNDOR 17 éves, aki Khón Ignác fia; ASZÓDI LIPÓT 18 éves, Aszódi Salamon fia; SVEIGER (sic!) SÁNDOR 19 éves, Sveiger József fia; SZABÓ LÁSZLÓ 24 éves, Szabó Mihály fia; SCHINDLER IGNÁC 20 éves; IFJ. HELLSINGER MÓRIC 21 éves, lovasnak sorozták be; VÍG ADOLF 24 éves és Tréfás Tóth Lászlónál lakott.⁵⁸

Július 13-án 19-en jelentkeztek önként főtisztnek. Közülük többen néhány alkalommal már teljesítettek fegyveres szolgálatot a szabadságharc alatt. A jelentkezők mindannyian jómódú kecskeméti polgárok voltak. Kecskeméti Lajos is jelentkezett főtisztnek. Ő is azzal a megfontolással, hogy egyszer már gerillacsapatban is, és egyszer népfelkelőként is harcolt, és ezt beszámíthatják neki a felvételnél.⁵⁹

III. 9. A kecskeméti zsidók belügyei

A hitközség anyakönyvi kivonata tartalmazza a két évre vonatkozó adatokat⁶⁰:

év	születés		halál	esketés
	fiú	leány		
1848	25	13	22	3
1849	14	4	29	4

A zsidó hitközség egyik elöljárója és egyik leggazdagabb tagja Hellsinger Móric az országos ügyekbe is bekapcsolódott. Ő képviselte a Pest-Pilis-Solt megyei zsidóságot. Pest

megye részéről aláírta a magyarországi és erdélyhoni zsidók képviselte nevében 1848. március 17-én született kiáltványt.⁶¹ Hellsinger a honi izraeliták belügyeit kezelő választmánynak is tagja volt.⁶²

Hellsinger Móric tehát nagy vagyonnal rendelkezett. Ő volt az első zsidó Kecskeméten, akinek a tanács 1833-ban engedélyt adott házszerezésre.⁶³ Még a forradalom előtt felgyújtották egyszer Hellsinger házát. Ez a büntett inkább a kereskedő ember és annak tevékenysége ellen irányult, nem volt antiszemita hangvétele. Hellsinger Móric szerint „szomszédai csupa irigységből és alaptalan bosszúból” gyújtották fel házát.⁶⁴

Hellsinger Móricz házát 1849. jan. 9-én éjszaka is felgyújtották, pontosabban házának melléképületét. A jan. 18-án Gyenes Ferenc tisztiügyész által tartott helyszíni szemlén megállapították, hogy a melléképület egy szobából, kamrából és egy kis speizből állt. A szolgáltók (Augner Ignác, Farkas Anna, Varga Éva és Vagyószki Mihály) azt vallották, hogy az épületben elszállásolt közbírók egyike által történt szándékos gyújtogatás, aki már a beszállásolásakor ittas volt, és a háziúr hiába kereste mindenben a kedvét, ő állandóan azt hajtogatta, hogy fel fogja gyújtani a házat. A közbírókat a hatóság nem tudta előállítani, a katonaságon belül uralkodó zűrzavar miatt.⁶⁵

Ifj. Hellsinger Móric kérte, hogy részére állítsanak ki egy hiteles bizonyítványt arról, hogy a helyi sorshúzás alá kerülő 19-22 évesek közé be van jegyezve. A tanács 1849. július 21-én kiállította a fiatalembernek az igazolást, hogy a névsorban a 463. szám alatt szerepel, helybéli származású fiú, és helybéli lakos.⁶⁶

Milhoffer István szintén jelentős személye volt a hitközségnek és a városnak is. 1793-ban született Nagyatádon. Négyen voltak testvérek, közülük hárman orvosnak tanultak. A négy testvér közül István volt a legfiatalabb. Gyermekezeit Böhönyén töltötte. Középiskoláját Győrben végezte el, majd Prágában és Pesten orvosi tanulmányokat folytatott. Pesten ismerkedett meg Tercsánszky plébánossal, az ő tanácsára akart Kecskeméten letelepedni.⁶⁷ Lakosi kérelmét a tanács 1822-ben elutasította arra hivatkozva, hogy a városban már elegendő számú orvos van, Milhoffer nem tud magyarul és ráadásul zsidó. Később azonban sebészorvosi érdemei miatt házat vásárolhatott, szőlőterületet is kapott. Milhoffer ingyen gyógyított. Az 1831-es kolerajárvány idején életét nem kímélve fáradozott a járvány visszaszorításán. 1841-ben ő javasolta a zsidó hitközségnek a Kórház Egyesület létrehozását, amelynek feladata a szegény betegek ápolása volt.⁶⁸ Milhoffer István idős kora ellenére is azok közé tartozott, akik orvosi szolgálatukat a szabadságharc idején a városban folytatták.⁶⁹

Milhoffer István egyik fiát, Károlyt a Ludoviceumba kívánta küldeni hadtudományt tanulni, ezért 1848. decemberében a tanácstól hiteles bizonyítványt kért polgári helyzetéről és vagyoni állásáról. A tanács az igazolást 1848. december 11-én kiállította, benne szerepelt, hogy Milhoffer István héber, 27 éve telepedett le Kecskeméten, és az 1831. évi járvány idején kitüntette magát.⁷⁰

Fisel Ádám ungvári születésű pipacsiszoló mester 1848. július 3-án egy kérelmet adott be a tanácshoz. Azt kérte, hogy a helybéli türelmezett zsidók közé vegye fel őt a tanács. 1846-ban érkezett Kecskemétre, Briller Salamon (aki szintén zsidó volt) pipakupakoló mester segítségére. A felesége, Deuts Borbála bábaasszony, tevékenységével ő is a város szolgálatára állt.⁷¹

A szabadságharc idején számos kereskedő, köztük több zsidó is érkezett Kecskemétre, illetve utazott át a városon. Mindannyian rendelkeztek útlevéllel. Néhányuk útlevelét meg is őrizték a város levéltárban.

Az Országos Rendőri Hivatal 1848. november 30-án állított ki útlevelet Kohn Márton részére. Az útlevelel tartalmazta, hogy Kohn Márton kereskedő, nőtlen, izraelita. Születési helye Szendrő (Borsod megye), lakhelye Pest. 31 éves. Ismertetőjegyeit is feltüntették (termete, arca, haja, szeme színe, orra, szája, szemöldöke, van-e bajusza, szakáll, valamint, hogy milyen a ruházata). Ismertette, hogy milyen nyelven beszél, Kohn magyarul és németül. Utazási célját is közölte: Magyarország több helyeire, kereskedelmi ügyekben és vissza. Érvényességét is megadta: egy évre szól.⁷²

Mezőtúri községi útlevelel érkezett Kecskemétre Weisz Leopold kereskedő. Weisz Leopold 40 éves volt, nő, Óbudán született és Mezőtúron lakott. Ismertető jegyeit ugyanúgy feltüntették az útlevelel, mint az előzőn. Weisz útlevelelét 1849. március 3-án állították ki, és három hónapig volt érvényes.⁷³

Szeged város Pfeifer Sámuel kereskedő részére 1849. március 9-én állított ki útlevelet. Ő Miskolcon született, Szegeden élt, nő, 39 éves. Utazási célja Kecskemét volt, kereskedelem érdekében. Az útlevelel egy hónapig volt érvényes.⁷⁴

Szeged város 1849. április 5-én Spiczter Sámuel héber vallású kereskedő részére is kiállított egy útlevelet, aki kereskedés céljából Kecskemétre szándékozott utazni, mégpedig fogaton. „A törvényekhez magát tartva, azt írt célra és helyre szabadon és háborítatlanul” utazhatott. Az útlevele 90 napig volt érvényes.⁷⁵

Pest város részéről útlevelel állítattott ki 1849. március 10-én Shosberger Bernát kereskedő részére, aki Kecskemétre utazott. Az útlevelelnek érvényessége fél év volt.⁷⁶

Kecskemét város polgármestere, Hajagos Illés Frisch Jakab részére útlevelel kiállítását engedélyezte 1849. március 9-én. Frisch Jakab a Mosenzveig testvérek kereskedősegédje volt, becsületes embernek ismerték meg, az útlevelel kiadását ezzel is indokolták. Az útlevelel Gyula városába szól.⁷⁷

Hellsinger Sándor tímár kérte, hogy „bizonyos célja elérése végett” erkölcsi magaviseletéről és helybeli születéséről a tanács adjon ki számára hiteles bizonyítványt. Ez az igazolás 1849. június 18-án megszületett. „Hellsinger Sándor héber vallású, mintegy 25 éves tímár, helybeli születésű lévén Hellsinger Móric helybeli kereskedő fia, a tímármesterséget Aradon tanulta...” Az igazolás tartalmazza még, hogy miután magyar, német és francia területeken vándorolt, hazatért Kecskemétre. Feljegyezték még, hogy mindkét népfelkelésben részt vett; munkájában becsületes és szorgalmas.⁷⁸

Június 30-án Deutsch Pinkás szabó a tanácshoz fordult segítségért, hogy az iparűzését háborgató keresztény mestertársait efféle tettektől tiltsák el. Deutsch hivatkozott a liberalizmusra, hogy ha valóban érvényes a szabadság, akkor hagyják az izraelitákat is dolgozni mesterségükben.⁷⁹

III.10. A császári seregek bevonulása Kecskemétre – a szabadságharc bukása

Kecskemét számára a nyár folyamán újabb nehézség adódott. Újra pusztított a városban a kolera. Tovább emelkedtek az élelmiszerek, nyersanyagok árai. A váltópénz hiánya sem oldódott meg.⁸⁰

A város 1849. július 19-én tartott közgyűlésén is a pénzkérdés volt a fő téma. Hajagos Illés polgármester indítványozta, hogy Pest példáját kövessék, és krajcáros váltó pénzjegyeket bocsásson ki a tanács. Ehhez azonban a kormánytól kellett engedélyt kérni. Egy levelet fogalmaztak meg a kormányhoz, amiből kiderült, hogy nemcsak a napi szükségleteket nem

tudták fedezni az aprópénz hiánya miatt, de még a munkásoknak sem tudták a bérüket kifizetni. Tehát a kiadandó szükségpénznek „egyedül a kecskeméti piaci forgalom könnyítésére lévén kibocsátandók.” Apróbankjegyek kibocsátását azonban a Szegeden lévő magyar kormány nem engedélyezte. Mire a küldöttség hazaérkezett Szegedről, addigra Kecskeméten már a császáriak parancsoltak.⁸¹

Kossuth Lajos Kecskemétet jelölte ki az összevonandó tartaléksereg központjának. A 101. és a 103. honvéd zászlóaljak június végén a városban maradtak. Kossuth iderendelte még a Vácott alakuló két újonc zászlóaljat is. Majd július elején utasította Perczel tábornokot, hogy a Kecskeméten lévő 6000 főnyi újoncot szervezze meg, gondoskodjon felszerelésükről és ellátásukról.

Rákóczi János kormánybiztos folyamatosan követelt a várostól élelmet, takarmányt, előfogatokat, amiket a tanács nehezen tudott előteremteni. Rákóczi elnökletével július 23-án délután négy órakor egy vegyes tanácskozást tartottak, melyen megjelent Polgár Mihály református püspök, Torkos Károly evangélikus lelkész, Hajdász Péter görögkeleti lelkész, Fischmann Simon izraelita rabbi, Csányi János főbíró, Hajagos Illés polgármester és a tanácsnokok. A kormánybiztos felvázolta a hadi helyzetet, és kérte, hogy a Hazafiak és a Népfelkelés rendeltetése című kiáltványait a templomokban olvassák fel, lelkesítsenek mellettük, és a főbíró tartson ezügyben népgyűlést.

Időközben a császári és a cári hadsereg komolyabb ellenállás nélkül vonult végiga Duna-Tisza közén. A kormány felszólította a lakosságot, Kecskemét polgárait is, hogy tanúsítsanak ellenállást az ellenséges hadakkal szemben, de erre a lakosság képtelen volt. Július 26-án Perczel csapatai nyomában megérkeztek Kecskemétre az első császári egységek. Hajagos Illés egészségi állapotára hivatkozva lemondott, a várost elhagyta. Helyét Bódogh Antal, helyettes polgármester vette át. A megszálló osztrák seregnek nehézségsége a városon kívül, könnyűlovassága a városon belül szállásolt. Július 27-én megérkezett a cári sereg egyik egysége is Kecskemétre. Kecskemét ezek után nem vehetett részt a szabadságharc utolsó küzdelmeiben.⁸²

Közben július 28-án az országgyűlés ülészakának utolsó napjaiban elfogadta Szemere Bertalan zsidóság emancipációjáról szóló törvényjavaslatát. A törvény szentesítésére azonban nem került sor.⁸³

Haynau július 28-án Kecskeméten adott ki egy kiáltványt, amelyben felgyújtással fenyegette meg a csapatait megtámadó helységeket.⁸⁴

A császári tisztek Kecskeméten történt berendezkedése után Gerstner tábornok utasította a város vezetőit, hogy biztosítaniuk kell Kecskeméten a rendet, ki kell szolgáltatniuk a meghatározott mennyiségű gabonát és élelmet, éjszakára kijárási tilalmat rendeltek el és megtiltottak minden csoportosulást. A város azonban képtelen volt az előírt élelmiszert, terményt szállítani. Augusztus 3-án Bianchi lett a város katonai parancsnoka, aki fenntartotta az eddigi követeléseket és elrendelte, hogy szedjék össze a Kossuth bankókat, amelyeknek forgalmazását büntetés terhe alatt megtiltotta. Babarczy Antal királyi biztos pedig ezek mellett 100 fogatot követelt Kecskemétől. Csányi János főbíró levelében tájékoztatta Babarczy Antalt a város tragikus állapotáról, hogy a gazdasági élet teljesen megbénult.⁸⁵

A világsi fegyverletétellel a katonai ellenállás befejeződött. Ezzel kezdetét vette a Haynau vezette megtorlás. A kecskeméti honvédek jelentős hányada azért tudta elkerülni Haynau bosszúját, mert Komáromban Klapka katonájaként kegyelmet kapott.⁸⁶ Így került

haza 1849 őszén 186 egykori honvéd, köztük három izraelita vallású is. Mindhárman önként jelentkeztek katonai szolgálatra. Foglalkozása mindegyiküknek kereskedő volt. Goldberger Simon honvéd tüzér volt, 1848. májusában sorozták be, és 1849. szeptemberében érkezett haza Péterváran 1849. szeptember 11-én kiállított elbocsátó levelével. Veisz Móric Károlyi huszárként szolgált, 1848. novemberében állt be katonának. 1849. szeptemberében tért vissza Kecskemétre szintén Péterváran, 1849. szeptember 11-én kiállított elbocsátólevelével. Frankó Sándor honvéd hadnagy volt, 1848. novemberében jelentkezett katonának; 1849. októberében érkezett vissza a városába, elbocsátó levél nélkül.⁸⁷

IV. A hadisarc

A magyarországi zsidók nemcsak a szabadságharc küzdelmeiben vettek részt, hanem a megtorlásból is kijutott nekik a rész.

Július 1-jén Haynau tábornaszernagy proklamációjában megfogalmazta, hogy hogyan kíván a legyőzöttekkel bánni. A proklamáció első hat pontja a halállal büntetendő vagy rögtönítélő bíróság elé kerülő vétségeket tartalmazta. A hetedik pont pedig: „zsidó községek, melyeknek tagjai a rebellis kormány által elkobzott jószágot megszereznek, annak visszaszolgáltatásán kívül még érzékeny pénzbüntetéssel sújtandók; ezen büntetés alá esik valamely zsidó község azon esetben is, ha tagjai a lázadóknak kémekül szolgálnak vagy azoknak bármely módon segítséget nyújtottak.”⁹¹

Az osztrák seregek már a szabadságharc alatt kivetették a hadisarcot az egyes hitközségekre. Az izraeliták büntetése lószerszámok, lovak ruhák, cipők, szövetek beszolgáltatása volt. Hadisarcot kellett fizetnie a pesti községnek, július 27-én pedig Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Irsa községeire vetették ki a sarcot. Szeged, Szabadka zsidóit augusztus 6-án sújtották ezzel a büntetéssel. A fegyverletétellel a sor nem zárult le, más hitközségeknek is kellett a sarcra gyűjtögetniük.²

A szállítási feltételeket is szigorúan meghatározták. Az első részletet egy hónap alatt kellett leszállítani, majd 14-14 naponként a következőket. Végül hat hónap alatt az egész mennyiség beadásra került volna. Késedelem esetén napi 50 pengőforintnyi bündíjat, vagyis kamatot kellett azonnal beszedni. És ha még így sem tartották be a szállítási időt, akkor 500 pengőforintot kellett naponta felszámolni.³

A megsarcolt községek közül a szabadságharc után csak a szegediek és az aradiak tudták kifizetni sarcukat. A gyülekezetek többsége nem rendelkezett olyan anyagi háttérrel, amely biztosította volna számukra a beszolgáltatandó katonai felszerelések beszerzését. 1849. szeptember 17-én a hadügyminisztérium rendelete lehetővé tette, hogy a pesti, óbudai, kecskeméti, ceglédi, nagykőrösi, irsai községek a kivetett sarcot pénzben megválthassák. Ez az összeg összesen 2,3 millió forintot tett ki.

A zsidókat is büntették azzal, hogy az osztrák seregbe besorozták őket, illetve börtönbe vetették többüket. (Például Löw Lipót pápai rabbit, vagy Schwab Löw pesti rabbit. Schwab Löwöt a Függetlenségi Nyilatkozatot üdvözlő szónoklatáért.)⁴

A császári-királyi városi parancsnokság 1849. július 31-én meghagyta, hogy a tanács a helybeli zsidó község létszámáról és a rájuk kivetett községi adó menntiségéről oklevelekkel ellátott kimutatást a saját felelőssége alatt azonnal terjesszen elő. A tanács az 1848. évi összeírásra támaszkodott, mert 1849-ben még összeírás, illetve adókimutatás nem történt. Az előző évi adatok szerint Kecskeméten 152 zsidó család lakott, összesen 808 fő. A 152 család

közül csak 81 család volt olyan helyzetben, hogy közadót tudott fizetni, közülük is sokan csak személyük után fizetnek adót, akik a vagyonosabbak által segítve, kis üzletekkel rendelkeznek. A vagyonosabbak közül is csak 41 családnak van jelentősebb kereskedése.⁵

Még július 31-én a kecskeméti zsidók a tanácshoz azzal a bejelentéssel fordultak, hogy a Haynau által kivetett sarcot fizetni nem tudják, abba az egész gyülekezet, nemcsak anyagilag, hanem fizikailag is tönkremegy. Majd azzal folytatták, hogy „sem szállításokkal, sem adakozásokkal a magyar tábornak semmit sem tettünk, sem összesen, sem egyénenként politikai vétket nem követnénk el.” Ráadásul – érveltek tovább – nincs is már minden zsidó a városban, így nem teljesíthetik a sarc fizetését, mivel a gyülekezetben vagyona kevés személynek van. Remélték, hogy a tanács tud segíteni rajtuk, és kérték a tanácsot arra, hogy még aznap egy bizonyítványt adjon ki, melyben a lélekszámuk és az adózók száma mellett „említsék meg becsületes és csendes, minden politikai befolyástól ment magaviseletünk.”⁶

Végül is a tanács a jelentésben arról nem tett említést, hogy a kecskeméti izraeliták részt vállaltak a nemzetőrségben, és hogy három fő önként jelentkezett honvédek.⁷

A kiállított bizonyítvány a következő volt:

„Azon hivatalos felszólításra: hogy a helybeli zsidó közösség tagjai minő mértékben vettek légyen részt a pártütés vétkeiben, s ezen vétkes részvét után mily arányban áll azon nyereség, mely reájok háramlott? Tisztelettel kinyilatkoztatjuk: miszerint nekünk arról, hogy a helybeli zsidó közösség a pártütésben részt vett, vagy annak tagjai e részvétel útján nyereszkeskedtek volna, sem hivatalos, sem egyéni tudomásunk nincsen; sőt tapasztalásunk szerint a helybeli zsidók semminemű politikai mozgalmakba sem avatkoztak, a császári királyi hadsereg részére kiszolgáltatott élelmezést és fuvarozást pedig keresztény lakostársainkkal együtt teljesítettük.”⁸

A kecskeméti zsidó hitközségre a következő hadisarcot vetették ki:

- 10 000 gyalogsági köpeny,
- 2 000 lovassági köpeny,
- 5 000 gyalogsági pantalon,
- 2 000 lovassági pantalon,
- 10 000 pár német cipő,
- 15 000 pár magyar cipő,
- 20 000 darab ing,
- 20 000 darab gatyá,
- 75 000 vadász mellény,
- 7 500 fehér mellény,
- 2 000 zöld mellény a lovasság részére,
- 2 000 fölszerelt táskát kész állapotban,
- 8 000 rőf szürke posztó,
- 500 rőf csíkos posztó,
- 1 000 rőf fehér posztó,
- 150 mázsa talpbőr,
- 75 mázsa felbőr,
- 50 mázsa talpbélés és
- 200 nehéz tüzerlő.

A többi hitközségre vonatkozó szállítási feltételeket állapították meg a kecskemétiék számára is. Azonkívül, a lovakról külön rendelkeztek. 8-8 napi időközökben kellett 50-50

darabot szállítaniuk a 132. hadosztályhoz úgy, hogy egy hónap alatt valamennyi be legyen szolgáltatva.⁸

A hadisarcot a kecskeméti zsidók nem tudták kiállítani, és ők ezt a kivetés időpontjában is jól tudták. Rémület és rettegés lett úrrá az egész hitközségen, hiszen ismerték Haynau vérszomját és múltját. Ezt még csak fokozta, hogy az első határidő leteltével augusztus 27-én a kecskeméti cs. kir. katonai parancsnokság a szállítás elmulasztása miatt járó büntetéspénzt követelte a hitközségen. Elfogatták a gyülekezet legelőkelőbb tagjait, és azzal fenyegették a többi zsidót, hogy ha ez nem használ, még szigorúbb eszközökhöz fognak folyamodni.⁹

Fischmann Simon rabbi a község küldöttségének élén kihallgatásra ment Budára Geringerhez, Magyarország polgári kormányzójához. Közbenjárásának az lett az eredménye, hogy a sarcot kiterjesztették Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös és Abony hitközségeire. A rabbi azonban nem elégedett meg ezzel. Újra a teljes elengedésért folyamodott a kormányzóhoz. Geringer, mivel őt látta a sarc megfizetésének akadályának, több előjáróval együtt börtönbe vetette. Néhány heti fogság után elengedték őket, és a sarcot a kamataival együtt az egész magyarországi zsidóságra vetették ki.¹⁰

A hadisarc kivetésekor Pesten egy állandó bizottság alakult. Feladata az volt, hogy a türelmi adó törlesztési arányában ossza fel az ország községei között a befizetendő pénzmenyiséget. Mivel a befizetések elmaradtak, a bizottság azzal a javaslattal fordult Bécshez, hogy a hadisarc eltörlése fejében a magyar zsidóság hajlandó hozzájárulni egy országos zsidó iskolaalap létrehozásához. Ferenc József 1850. szeptember 20-án elrendelte a hadisarc eltörlését, és egyúttal kötelezte a magyarországi zsidókat egy millió forint befizetésére egy iskolai és tanügyi alap céljára.¹¹

A hadisarc alól való mentesség kérésének történetét 50 év múlva közölte a Kecskemét című folyóirat is, Fischmann Simonról szóló cikkében. Abban az olvasható, hogy Haynau a sarc kivetését azzal magyarázta, „hogy a zsidók elfogadták a Kossuth bankóját s ezzel a forradalom anyagi eszközeit segítették elő.” A kecskeméti zsidók – írta a cikk szerzője – a kivetéstől kezdve mentesülni akartak a sarc terhétől, Haynau azonban kérlelhetetlen volt. Ezért közbenjárónak megkeresték Radetzkyt, aki mint fiatal tiszt, hosszabb ideig volt garnizonban Kecskeméten és Jászberényben, és jó emlékek maradtak meg róla a lakosságban. Küldöttséget menesztettek hozzá Bécsbe, és Radetzky a küldöttséget fogadta. A zsidók előadták panaszukat, amire Radetzky ezt válaszolta: „Türelem! a zsaroló korszaknak rövid időn belül vége lesz, várják ki.” A küldöttség örömmel távozott szállására, de mire a fogadóba érkeztek, két bérkocsi várta őket katonákkal, akik elszállították a kecskeméti követeket. Egy kaszárnnyában szállásolták el őket egy hétig – Haynau bukásáig. Radetzky ugyanis a küldöttség távozása után rájött arra, hogy elhamarkodta a dolgot, s attól tartott, hogy a küldöttség el fogja árulni a Haynau bukásáról könnyelműen kiejtett szavait. És hogy ez ne történjen meg, egy hétre elzárta őket a külvilágtól.¹²

V. A szabadságharc után

A szabadságharc után a kecskeméti zsidók létszáma a következőképpen alakult:

1850	939 fő
1869	1514 fő (3,6%)
1890	1789 fő (3,2%)
1900	1978 fő (3,4%)

Átlagosan három-négy gyermek volt egy családban. Voltak kivételek is. Például Grosz Sándornak 16, egy másik Grosz Sándornak 8 gyermeke volt. Reiner Simon és Scheibner Ferenc tíz-tíz gyermeket nevelt fel. Venetianer Adolf, Venetianer Lajos édesapja, is öt gyermekkel élt együtt.

Az 1850-es évek elején sok zsidó vándorolt be Kecskemétre. A városi tanács a gyapjú- és terménykereskedésre való tekintettel tette lehetővé számukra a letelepedést, csakúgy, mint a szabadságharc előtt.¹

A kecskeméti zsidók többsége a korábbi eredetű foglalkozásokat űzte. Egy 1856. évi összesítés szerint 63 kereskedő közül 41 fő zsidó személy volt. 1855-ben összeírták a céhen kívüli iparosok neveit. 78 főből 11 volt zsidó.²

A kecskeméti zsidóságon belül is megindult az asszimiláció folyamata. Kezdetben, az 1860-as években ez az öltözködés területén volt nyilvánvaló. Sőt 1867-ben Venetianer Lajos bátyja, Sándor református pap lett.³ A kiegyezés korában valószínűleg a zsidók jelentős része már magyarul beszélt. Például 1861. március 15-én a templomi ünnepségen a forradalomra való emlékezésül Fischmann Simon főrabbi tört magyarsággal mondott el egy prédikációt. Asszimilációjukat elősegítette, hogy több keresztény szülő is járatta gyermekét a zsidó iskolába, és számos zsidó fiatal járt keresztény iskolákba.⁴ Az 1841 és 1895 között születettek és felnőttek 11%-a magyarosította a nevét. Az évek folyamán heten keresztelkedtek ki vallásukból. Vegyesházasságokra is került sor, három leány ment feleségül katolikus, és egy református férfihoz.⁵

Fischmann Simon haláláig, 1879-ig volt a hitközség rabbija.⁶ Őt követték Perls Ármin 1879-1890-ig, és Bárány József 1890-1916-ig.⁷ Bárány József egyben a város főbírája is volt.⁸

A hitközség az ortodox irányzathoz tartozott. A gyülekezet a következőt írta magáról: „Mikor 1876-ban a kecskeméti izraelita hitközség elnöki széke megüresedett, egy felfogásában conservatív, a haladó korszellem elől mereven elzárkózott gyülekezet várta a maga Messiását.”⁹

A szabadságharc után Fischmann Simon a hitközség szellemi fejlesztését segítette elő. Vallástani, jótékonyági egyesületek alapítását szorgalmazta, és ő kezdeményezte az új zsinagóga építését¹⁰, amit 1871-ben adtak át.¹¹

Fischmann Simon felesége Wahrmann Regina volt. Két fiuk született: József és Adolf. József kereskedőnek készült, Adolf pedig festőművész lett¹², aki 1866-ban Fényes Adolffra magyarosította nevét.¹³

Azok közül, akik a szabadságharcot végigharcolták, Kecskeméti Lajos vitte a legtöbbre. Az 1850-es években Pesten és Bécsben tanult orvosnak, 1856-ban szerzett diplomát. A következő évben hazatért Kecskemétre. 1878-ban a város tiszti főorvosa lett. 1876-tól a hitközség elnöke volt.¹⁴ A régi zsidó felfogásokat és hagyományokat mindig tiszteltben tartotta, de egyben a felvilágosodás, a haladás, a kor szellemét és a magyar érzést hozta be a gyülekezetbe. A hitközséget kultúrtestületté formálta át. Elnöki tisztségéről 1911-ben mondott le.¹⁵

Kecskeméten tanított rövidebb ideig két szabadságharcos tiszt is. Ballagi Mór (1848-ig Bloch), aki 1848 októberétől tábori fogalmazó volt Görgei vezérkari irodáján. Ebben a beosztásban lett később százados. 1849. június 24-től a hadügyminisztérium elnöki osztályának titkára. 1851-1855-ig tanított a kecskeméti református gimnáziumban. Még 1843-ban vette fel az evangélikus vallást.¹⁶ Testvére, Ballagi Károly szintén az evangélikus egyház tagja lett. 1849. február 1-től hadnagyként harcolt a szabadságharcban. 1852-1856

között a kecskeméti református gimnázium tanára volt, majd Nagykőrösön tanított.¹⁷

A XVIII. század másik felében Fényes Adolffon kívül egy másik híres szülötte is volt a kecskeméti hitközségnek: Venetianer Lajos (1867–1922), főrabbi, történész és tanár. Iskolai tanulmányait Kecskeméten kezdte, majd Budapesten folytatta. 1890-ben bölcsész-doktorrá, 1892-ben főrabbiává avatták. Csurgón, Lugoson és Újpesten volt főrabbi. Teológia tanulmányok mellett a zsidóság történetét tárgyaló műveket is írt (*A magyar zsidóság története a honfoglalástól a világháború kitöréséig*, ami 1922-ben jelent meg).¹⁸

Összegzés

A kecskeméti zsidóság a XIX. század folyamán betagozódott a város polgári társadalmába, gazdasági életébe, ahol vezető pozíciókra tett szert.

Az 1848–49-es szabadságharcban való részvételük is a magyarsággal való együttérzésre, együtt gondolkodásra vallott. Az eseményekbe való bekapcsolódásukat könnyítette, hogy Kecskemétet a vallási türelem jellemezte. Hiszen Kecskemét volt az a város, ahol a kálvinizmus meghonosodhatott a XVI. században, iskolákat hozhattak létre; és ez a város az, amely más vallások felé is mindig nyitott volt. Sem a görögkeletiek, sem a zsidók vallásának gyakorlását nem korlátozták.

Valójában a zsidók gazdasági életben való részvétele ellenzésére sem került sor, hiszen a város gazdaságának fellendülését részben nekik is köszönhették. Kecskeméten nem uralkodott el pogromhangulat, amit gazdasági okokkal szívtottak volna fel, a város mentes maradt az antiszemita zavargásoktól. Ezért is volt egyszerűbb az izraelita ifjak harcba állása a magyarok mellett.

Jegyzetek

I. fejezet

¹ Antalffy Gy. 271. p.

² Uo. 275–276. p.

³ Bél M. 15. p.

⁴ Antalffy Gy. 277. p.

⁵ Uo. 273. p.

⁶ Hornyik J. 12. p.

⁷ Ö. Kovács J., 1987, 30. p.

⁸ Uő., 1996. 38. p.

⁹ Uo. 41. p.

¹⁰ Uő 1993, 163. p.

¹¹ Uő 1996, 51. p.

¹² Iványosi Sz. T. 1991, 171. p.

¹³ Ö. Kovács J. 1987, 33–34. p.

¹⁴ Hornyik J. 34–35. p.

¹⁵ Ö. Kovács J., 1987, 34. p.

- ¹⁶ Újvári P. 458. p.
- ¹⁷ Ö. Kovács J., 102. p.
- ¹⁸ Iványosi Sz. T. 1990, 25. p.
- ¹⁹ Gazda A. 124. p.
- ²⁰ Újvári P. 458. p.
- ²¹ Uo. 168. p.
- ²² Ö. Kovács J. 1987, 39. p.
- ²³ Székelyné K. I. 121-123. p.
- ²⁴ Páthy K. 26. p.
- ²⁵ Székelyné K. I. 124. p.
- ²⁶ Páthy K. 26. p.
- ²⁷ Székelyné K. I. 124. p.
- ²⁸ KNKN 1893, 120. p.
- ²⁹ Kecskemét 1879, 2. p.

II. fejezet

- ¹ Hermann R. 26-27. p.
- ² Gonda L. 83. p.
- ³ Zsoldos J. 89. p.
- ⁴ Hermann R. 64-65. p.
- ⁵ Gonda L. 83. p.
- ⁶ Bernstein B. 46. p.
- ⁷ Gonda L. 83-84. p.
- ⁸ Bernstein B. 77. p.
- ⁹ Pap D. 85-87. p.
- ¹⁰ Bernstein B. 65-66. p.
- ¹¹ Sándor P. 310. p.
- ¹² Zsoldos J. 83-86. p.
- ¹³ Bernstein B. 83. p.
- ¹⁴ Uo. 87-88. p.
- ¹⁵ Gonda L. 87. p.
- ¹⁶ Bona G. 1988, 58. p.
- ¹⁷ Bona G. 1998, 60. p.
- ¹⁸ Bernstein B. 128. p.
- ¹⁹ Uo. 98. p.
- ²⁰ Kosáry D. 355-356. p.
- ²¹ Bernstein B. 137. p.
- ²² Bona G. 1998, 83. p.
- ²³ Bernstein B. 201-203. p.

III. fejezet

- ¹ Iványosi Sz. T., 1990, 33-35. p.
- ² Uo. 42-43. p.
- ³ Uo. 51-52. p.
- ⁴ Uo. 47. p.
- ⁵ A megye zsidó családjainak összeírását kéri Hangyás Imre Csányi János Kecskemét város főbírájától, 1848. jún. 30. BKMÖL IV. 1604. I./100. Eredeti. A forráson a belügyminiszteri rendelet száma nem szerepelt.
- ⁶ Iványosi Sz. T., 1990, 24. p.
- ⁷ Hivatalos előterjesztése Kecskemét Város Tanácsának a Császári Kir. Városi Parancsnoksághoz, 1849. aug. 1. BKMÖL IV. 1604. XII./3./a. Eredeti.
- ⁸ Iványosi Sz. T., 1990, 58-60. p.
- ⁹ Uo. 66. p.
- ¹⁰ Uo. 70-71. p.
- ¹¹ Uo. 72-73. p.
- ¹² 1848. máj. 26-28-i toborzás újoncainak névsorjegyzéke Kecskeméten. BKMÖL IV. 1604. V./7. Eredeti.
- ¹³ Kecskemét város részéről a toborzás által fogadott újoncok névsora. 1848. márc. 26. BKMÖL IV. 1604. V./6. Eredeti.
- ¹⁴ Iványosi Sz. T. 1990, 68-69. p.
- ¹⁵ Iványosi Sz. T. 1988, 236. p.
- ¹⁶ Uo. 299. p.
- ¹⁷ Sándor P. 311. p.
- ¹⁸ Bona G. 1998, 68. p.
- ¹⁹ Szabó T. 15. p.
- ²⁰ KNKN 1891, 115. p.
- ²¹ Szabó T. 15. p.
- ²² Kecskeméti Lapok, 1891. márc. 15. 8. p.
- ²³ KNKN 1893, 120. p.
- ²⁴ Iványosi Sz. T. 1990, 82-91. p.
- ²⁵ Uo. 84. p.
- ²⁶ Uo. 88-91. p.
- ²⁷ Uo. 91-92. p.
- ²⁸ Uo. 92. p.
- ²⁹ Uo. 93. p.
- ³⁰ Uo. 94. p.
- ³¹ Önkéntesek névsora Kecskeméten, dátum nélküli irati. BKMÖL IV. 1604. V./23. Eredeti.
- ³² Barta I. 151-152. p.
- ³³ Iványosi Sz. T. 1990. 108-113. p.
- ³⁴ Uo. 124-125. p.

- ³⁵ Uo. 127. p.
- ³⁶ Uo. 130. p.
- ³⁷ Uo. 135-137. p.
- ³⁸ Uo. 141-151. p.
- ³⁹ Uo. 156-158. p.
- ⁴⁰ Uo. 162-164. p.
- ⁴¹ A Városi Tanács megbízása Csillag Márton és S. Kovács Gáspár számára a Magy. Hads. élelmezésére kiállítani rendelt zab beszerzésére, 1849. ápr. 7. BKMÖL IV. 1604. III./218. Eredeti.
- ⁴² Iványosi Sz. T. 1990. 165. p.
- ⁴³ Ö. Kovács J. 1996. 108. p.
- ⁴⁴ Uo. 84. p.
- ⁴⁵ Héjjas P. 3. p.
- ⁴⁶ V. Székely Gy. 114. p.
- ⁴⁷ Uo. 116. p.
- ⁴⁸ Iványosi Sz. T. 1990, 165-166. p.
- ⁴⁹ Pollák Adolf, Spiczter József vallomása, Klingert Vilmos, Herczeg Imre, Tomaskó Antal nyilatkozata, Kecskemét, 1849. ápr. 16. BKMÖL IV. 1604. III./266.a-c. Eredeti.
- ⁵⁰ Tanácsí jegyzőkönyv 1849. ápr. 23. BKMÖL IV. 1504. b.) 1849. I. 449. Eredeti.
- ⁵¹ Iványosi Sz. T. 1990, 170-171. p.
- ⁵² Hermann R. 344. p.
- ⁵³ Iványosi Sz. T., 1990, 170-171. p.
- ⁵⁴ Hermann R. 313. p.
- ⁵⁵ 1849. máj. 18-án kezdett toborzás által állított újoncok névsora, Kecskemét. BKMÖL IV. 1604. VI./18. Eredeti.
- ⁵⁶ A 19-22 éves ifjak összeírása az 5. tizedben, 1849. júl. BKMÖL IV. 1604. VI./14. Eredeti.
- ⁵⁷ Iványosi Sz. T. 1990, 174-177. p.
- ⁵⁸ Sorshúzás alkalmával fekete sorsot húzók névsora, Kecskemét, dátum nélküli irati irat. BKMÖL IV. 1604. V./21./b. Eredeti.
- ⁵⁹ Iványosi Sz. T. 1990, 184-185. p.
- ⁶⁰ Anyakönyvi kivonat 1832-1850, Kecskemét. BKMÖL IV. 1528. 4. t. 1787-1947. cs. 1. ir. Eredeti.
- ⁶¹ Bernstein B. 41. p.
- ⁶² Zsoldos J. 64. p.
- ⁶³ Ö. Kovács J. 1996, 57. p.
- ⁶⁴ Uo. 100. p.
- ⁶⁵ Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. BKMÖL. IV. 1504/c. 180. d. 1849. IX. 14. Eredeti.
- ⁶⁶ Bírószerzői ülési kivonat Hellsinger Móric részére kiállítandó hiteles bizonyítvány kérelméről. Kecskemét, 1849. jún. 21. BKMÖL IV. 1604. IV./73. Eredeti.
- ⁶⁷ Kecskeméti Lapok, 1881/16. ápr. 17. 2. p.

- ⁶⁸ Ö. Kovács J. 1993, 168. p.
- ⁶⁹ Iványosi Sz. T. 1990, 176. p.
- ⁷⁰ A Városi Tanács által Milhoffer István részére kiállított hiteles bizonyítvány, Kecskemét 1848. dec. 11. BKMÖL IV. 1604. II./206. Eredeti.
- ⁷¹ Fisel Ádám folyamodványa a Kecskemét város tanácsa elé, 1848. júl. 3. BKMÖL IV. 1528. 4. t. 1787–1947. cs. 1848. 3. Eredeti.
- ⁷² Országos Rendőri Hivatal által kiállított úti levél Kohn Márton kereskedő részére, 1848. nov. 30. BKMÖL IV. 1604. II./191. Eredeti.
- ⁷³ Mezőtúr község által kiállított útlevél Weisz Leopold kereskedő részére, 1849. márc. 3. BKMÖL IV. 1604. III./103. Eredeti.
- ⁷⁴ Szeged város útlevele Pfeifer Sámuel kereskedő részére, 1849. márc. 5. BKMÖL IV. 1604. III./108. Eredeti.
- ⁷⁵ Szeged város útlevele Spiczter Sámuel kereskedő részére, 1849. ápr. 5. BKMÖL IV. 1604. III./210. Eredeti.
- ⁷⁶ Útlevél Pest város részéről Schosberger Bernát kereskedő számára 1849. márc. 10. BKMÖL IV. 1604. III./121. Eredeti.
- ⁷⁷ Hajagos Illés polgármester engedélyezi útlevél kiadását Frisch Jakab kereskedősegéd részére 1849. márc. 9. BKMÖL IV. 1604. III./116. Eredeti.
- ⁷⁸ Tanácsülési kivonat Hellsinger Sándor hiteles bizonyítvány kérelméről, Kecskemét, 1849. jún. 18. BKMÖL IV. 1604. IV./66. Eredeti.
- ⁷⁹ Deutsch Pinkás folyamodványa a Városi Tanácshoz, Kecskemét 1849. jún. 30. BKMÖL IV. 1528. 4. t. 1787–1947. cs. 1849. 3. ir. Eredeti.
- ⁸⁰ Iványosi Sz. T. 1990, 193–194. p.
- ⁸¹ Héjjas P. 3–5. p.
- ⁸² Iványosi Sz. T. 1990, 193–201. p.
- ⁸³ Gonda L. 89. p.
- ⁸⁴ Hermann R. 384. p.
- ⁸⁵ Iványosi Sz. T., 1990, 201–202. p.
- ⁸⁶ Uo. 205. p.
- ⁸⁷ Hazabocsájtott kecskeméti honvédek névsora, 1849. nov. 15. BKMÖL IV. 1604. VI./31. Eredeti.

IV. fejezet

- ¹ Bernstein B. 277. p.
- ² Gonda L. 92. p.
- ³ Bernstein B. 279. p.
- ⁴ Gonda L. 92–93. p.
- ⁵ Hivatalos előterjesztés Kecskemét Város Tanácsának a Császári Királyi Városi Parancsnoksághoz, 1849. aug. 1. BKMÖL IV. 1604. XII./3.a. Eredeti.
- ⁶ A héber közösség folyamodványa Kecskemét Város Tanácsához 1849. júl. 31. BKMÖL IV. 1604. IV./218. Eredeti.
- ⁷ Iványosi Sz. T., 1990. 204. p.

- ⁸ Kecskemét Város Tanácsa Fórián Károly esküdt úrnak, Kecskemét, 1849. aug. 23. BKMÖL IV. 1604. XII./37. Eredeti.
- ⁹ Bernstein B. 281. p.
- ¹⁰ Uo. 282. p.
- ¹¹ KNKN 1893. 121–122. p.
- ¹² Gonda L. 93. p.
- ¹³ Kecskemét, 1889/40. okt. 6. 2. p.

V. fejezet

- ¹ Ö. Kovács J. 1996, 106–109. p.
- ² Uo. 111. p.
- ³ Uo. 106. p.
- ⁴ Uo. 123–124. p.
- ⁵ Uo. 130. p.
- ⁶ Péterné F. M. – Szabó T. – Székelyné K. I. 92. p.
- ⁷ Virányi Gy. 253. p.
- ⁸ Péterné F. M. – Szabó T. – Székelyné K. I. 32. p.
- ⁹ KNKN 1916. 78. p.
- ¹⁰ KNKN 1893. 122. p.
- ¹¹ Virányi Gy. 253. p.
- ¹² Ö. Kovács J. 1996, 119. p.
- ¹³ Péterné F. M. – Szabó T. – Székelyné K. I. 91. p.
- ¹⁴ KNKN 1891, 115. p.
- ¹⁵ KNKN 1916, 78. p.
- ¹⁶ Bona G. 1998, 62–63. p.
- ¹⁷ Uo. 66. p.
- ¹⁸ Péterné F. M. – Szabó T. – Székelyné K. I. 252–253. p.

Felhasznált irodalom

Források

- Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára IV. 1504. b. 75. Kecskeméti tanácsí jegyzőkönyvek 1849. I.
- BKMÖL IV. 1528. Az izraelitákkal kapcsolatos iratok 1715-1848/1860.
- BKMÖL IV. 1604. A szabadságharcra vonatkozó iratok és nyomtatványok gyűjteménye
- BÉL MÁTYÁS: Pest-Pilis-Solt vármegye. In *Bács-Kiskun megye múltjából*. VI. köt. Bp., 1982. 9–67. p.
- Fischmann Simon. In *Kecskemét 1879/5. febr. 2. 2. p.*
- Fischmann Simon In *Kecskeméti Lapok* 1891. márc. 15. 8. p.
- Fischmann Simon Henrik. In *Kecskeméti nagy képes naptár* [a továbbiakban KNKN] 1893, 120–122. p.

- ☐ Kecskeméti Lajos. In KNKN 1891, 115. p.
- ☐ Kecskeméti Lajos. In KNKN 1916, 78. p.
- ☐ Milhoffer István. In *Kecskeméti Lapok*, 1881/16. ápr. 17. 2. p.
- ☐ VIRÁNYI GYULA: 50 éves a kecskeméti zsidó templom. In: KNKN 1921, 253–254. p.
- ☐ ZSOLDOS JENŐ (szerk.): 1848–1849 a magyar zsidóság életében. Budapest, 1998, Múlt és Jövő Kiadó.

Feldolgozások

- ☐ ANTALFFY GYULA: *Reformkori magyar városrajzok*. Bp., 1982, Panoráma.
- ☐ BARTA ISTVÁN: Kossuth alföldi toborzó körútja 1848 őszén. In *Századok*, 1952/1. sz. 149–166. p.
- ☐ BERNSTEIN BÉLA: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc és a zsidók*. Budapest, 1898, Franklin.
- ☐ BONA GÁBOR: *Kossuth Lajos kapitányai*. Bp., 1988, Zrínyi Katonai Kiadó.
- ☐ BONA GÁBOR: Az 1848–49-es honvédsereg zsidó születésű tisztjei. In *Múlt és jövő*, 1998/1. 59–87. p.
- ☐ GAZDA ANIKÓ: Magyarország zsinagógái. I. köt. Az Alföld déli része. In *Településfejlesztés*, 1986/4. sz. 113–144. p.
- ☐ GONDA LÁSZLÓ: *A zsidóság Magyarországon, 1526–1945*. Bp., 1992, Századvég.
- ☐ HERMANN RÓBERT (szerk.): *A forradalom és szabadságharc története. 1848–1849*. Bp., 1996, Videopont Kiadó.
- ☐ HÉJJAS PÁL: Kecskemét szükségpénz-kibocsájtási terve 1849-ben. In *Éremtani Lapok*, 1993, 3–5. p.
- ☐ HORNYIK JÁNOS: *A kecskeméti zsidók története*. Gyula, 1988.
- ☐ IVÁNYOSI SZABÓ TIBOR (szerk.): *A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*. Kecskemét, 1988.
- ☐ IVÁNYOSI SZABÓ TIBOR: *Kecskemét 1848/49-ben*. Kecskemét, 1990.
- ☐ IVÁNYOSI SZABÓ TIBOR: *Kecskeméti szabályrendeletek*. Kecskemét, 1991.
- ☐ KOSÁRY DOMOKOS: *Újjáépítés és polgárosodás, 1711–1867*. Bp., 1990.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: A kecskeméti zsidók polgárosodása 1790–1848. In *Levéltári Szemle*, 1987/4. 30–43. p.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Mintavétel Kecskemét XVIII. századi történetéből: a mezővárosi társadalom és a zsidóság. In *Bács-Kiskun megye múltjából*. X. köt. Kecskemét, 1989, 391–432. p.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Betelepedés és lakosítás Kecskeméten a XVIII–XIX. században (Különös tekintettel a zsidók helyzetére). In *Bács-Kiskun megye múltjából*. XII. köt. Kecskemét, 1993. 147–172. p.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: *Zsidók a Duna-Tisza közén*. Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII–XIX. sz. Kecskemét, 1996.
- ☐ PAP DÉNES: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848–1849*. 1. köt. Pest, 1868, Heckenast Gusztáv.
- ☐ PÁSTY KÁROLY: *Kecskemét közoktatási ügye a múltban és a jelenben*. Kecskemét, 1899.
- ☐ PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA–SZABÓ TAMÁS–SZÉKELYNÉ KÓRÖSI ILONA: *Kecskeméti életrajzi lexikon*. Kecskemét, 1992.

- ☐ SÁNDOR PÁL: Az emancipáció történetéhez Magyarországon, 1840–49. In *Századok*, 1995/2. sz., 285–334. p.
- ☐ SZABÓ TAMÁS: *Száz kecskeméti honvéd és nemzetőr az 1848/49-es szabadságharcban*. Kecskemét, é. n.
- ☐ Székelyné Kőrösi Ilona: A zsidó elemi iskola Kecskeméten (1840–1877). In *A zsidó iskolaiügy története Magyarországon*. Budapest, 1991, OPKM, 120–127. p.
- ☐ ÚJVÁRI PÉTER (szerk.): *Magyar zsidó lexikon*. Budapest, 1929.
- ☐ V. SZÉKELY GYÖRGY: Kecskeméti adatok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc pénzügyeihez. In *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében*. 1992. Kecskemét, 1994, 113–120. p.

Mészáros Csaba

Timur Lenk (1336–1405)

„Ez a hódító nagy szál ember. Feje tömör, homloka magas. Mind testi erejéről, mind bátorságáról híres, a természet mindennel bőkezűen ellátta. Fehér bőre, piros arcszíne van, ami jó egészségről tanúskodik. Lába erős, válla széles, ujjai vastagok, szakálla hosszúra nőtt, kezei szárazak. Sántít a jobb lábára, hangja mélyen zeng, ha megszólal. Férfikorában szelleme ugyanolyan élénk, teste erős, lelke merész, mint fiatal éveiben. Olyan, mint az időálló szikla. Nem szeret heverészni, sem tréfálkozni. Mindig csak az igazságot keresi, még akkor is, ha az kellemetlen neki. Bajban nem esik kétségbe, de a sikerek nem készítetik kitörő örműjongásra. Pecsétjében két perzsa szó áll: az igazság erő. Általában hallgatag, és ha beszél, sohasem témája a mézárálás, fosztogatás vagy asszonyokon elkövetett erőszak. Szereti a bátor, vitéz katonákat.”¹ Jellemzi a „világ urát” Ibn Arabsáh, aki tizenkét éves kora óta élt Timur Lenk fogságában Szamarkandban.

A hatalom megszerzése

Timur 1336-ban, egy török-mongol nemzetségből a Barlasz nevűből született, a Szamarkandtól nem messze fekvő Kes városában. Születése idején csagatajida területek két részre szakadva éltek. (Dzsingisz kán második fiának, Csagatajnak a leszármazottainak elnevezése.) Transzoxianának külön mongol kánja volt, de rövidesen minden hatalmat a helyi török arisztokrácia szerzett meg. 1346-tól 1357-ig egy Kazgan nevű emír tartotta kezében a kormányzás gyeplőjét, majd halála után pár éves anarchia következett.² A versengő főurak között ott találjuk Timur nagybátyját, Hádzsi Barlaszt is, de a fő hatalmat neki sem sikerült megszereznie. 1360-ban az északi birodalomrész kánja Tugluk Temür annyira megerősítette hatalmát, hogy a déli részek meghódítására is gondolhatott. Bevonult a Transzoxianai városokba, amelyek vezetői vagy behódoltak, vagy elmenekültek. Hádzsi Barlasz az utóbbit, Timur az előbbit választotta. Ő elismerte az erősebb Tugluk Temürt feljebbvalójának, ennek fejében viszont megszerezte elmenekült nagybátyja helyett a Barlasz törzs vezetését. Sőt Tugluk Temür bizalmát annyira kiérdemelte, hogy az fia, Iljász hozdza mellé – aki a visszahódított Transzoxiana kormányzója lett – kinevezte tanácsadónak. Nem